

De winterzit begint • Honger maakt rauwe frambozen zoet • Gemakkelijke planten in mijn omgeving
Middeltjes tegen kwalen? • Europees bijenproject: Dé beste bij bestaat niet!

Bijenhouden

9e jaargang | 7
november 2015

7 Nederlandse BijenhoudersVereniging

NBV

Nederlandse
BijenhoudersVereniging

Redactioneel

U hebt het nummer 7 van Bijenhouden 2015 nu in handen en we hebben weer ons best gedaan om er een gevarieerd blad van te maken. Het nummer begint met een nieuwe aflevering over de winterzit uit de serie 'Ervaringen van Ardine Korevaar en Henk van der Scheer'. Elke keer weer een bron van informatie vooral voor de nieuwe imkers. In december komt de laatste aflevering.

Voor imkers die hun vakantie voor 2016 aan het plannen zijn is het misschien een idee om een keer aan apitoerisme te gaan doen of zelfs om op een bijensafari te gaan. Lees het verhaal van Lisette Zewuster om enthousiast te worden voor deze gedachte.

Maar je kunt ook als bijenvereniging een studiereis maken naar de boekweitvelden in Duitsland en daar van alles te zien en te horen krijgen over boekweit en boekweithoning.

Zie het reisverslag van Marcel Horck.

Aan de ondertekening van dit redactioneel kunt u zien dat Bijenhouden een andere hoofdredacteur heeft gekregen. Wietse Bruinsma gaf er de voorkeur aan om zich meer met de eindredactie bezig te houden. Zo zijn de taken van eind- en hoofdredacteur gesplitst. Maar intussen hebben we als redactie ook gemerkt dat we te klein zijn om al het werk te doen, dus waren we blij met de vele reacties op de oproep om onze redactie te versterken. We zullen in het volgende nummer drie nieuwe redacteurs aan u voorstellen. Ook zullen we dan het interview plaatsen met de nieuwe lector Bijengezondheid.

Wij wensen u veel leesplezier.

Kees van Heemert, hoofdredacteur Bijenhouden
redactie@bijenhouders.nl

Bijenhouden

Jaargang 9, nummer 7, november 2015 Oplage 7.400 ex. Uitgegeven door de NBV. Verschijnt 8 keer per jaar, omstreeks 1/2, 15/3, 1/5, 15/6, 1/8, 15/9, 1/11, 15/12. ISSN 0926-3357.

Redactie

Kees van Heemert (hoofdredacteur), Rien van Broekhoven, Sarah van Broekhoven, Wietse Bruinsma (eindredacteur), Bart de Coo, Caroline van der Laan, Henk van der Scheer, Rob Veeneklaas.

Vaste medewerkers

Nienke de Jong (register), Ardine Korevaar, Bert Lemmens

Redactie & administratie

Marga Canters (secr.),
(postadres secretariaat NBV)
t 0317 42 24 22
e redactie@bijenhouders.nl

Vormgeving en opmaak

GAW ontwerp en communicatie

Druk BDU Grafisch bedrijf

Omslagillustratie Bijen op stand in Slovenië.

Foto Lisette Zewuster

Niet-commerciële advertenties

in 'Vraag en aanbod' € 10 per 20 woorden, elk extra woord € 0,25. Uitsluitend voor particulieren met incidentele aanbiedingen. Betalen o.b.v. factuur. Tarieven voor handelsadvertenties op aanvraag.

Alle in Bijenhouden gepubliceerde meningen en inzichten zijn voor rekening van de auteurs. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen zo nodig in te korten, te redigeren of een eigen reactie te plaatsen. De recentste versie van het Groene Boekje wordt aangehouden. Advertenties en bijsluitend materiaal vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie. Over plaatsing van handelsadvertenties beslist de NBV. Overname artikelen en illustraties, met bronvermelding na voorafgaande toestemming van de redactie.

Kopij uiterlijk 8 weken vóór de datum van verschijnen aan te leveren bij Marga Canters.

Beknpte aankondigingen en berichten uit de vereniging uiterlijk 6 weken tevoren. Voor opgave van advertenties geldt vier weken. Tekst per e-mail. Digitale foto's (resolutie minstens 300 dpi bij 10x15 cm) per e-mail of upload.

Nederlandse BijenhoudersVereniging

Secretariaat

Grintweg 273,
6704 AP Wageningen
t 0317 422422
e secretariaat@bijenhouders.nl
i www.bijenhouders.nl
iban NL62ABNA0539042897
bic ABNANL2A
iban NL07INGB0000846801
bic INGBNL2A
Openingstijden ma t/m vrij:
10.00-14.00 u.
Opgeven voor Imkernieuws:
www.bijenhouders.nl/media/
imkernieuws

Het Bijenhuis (winkel)

Grintweg 273,
6704 AP Wageningen
t 0317 422733
e bijenhuis@bijenhuis.nl
i www.bijenhuis.nl
iban NL78ABNA0539042900
bic ABNANL2A
iban NL26INGB0000823276
bic INGBNL2A
Open: dinsdag t/m vrijdag 8.30-17 u. (1 mrt.-1 okt. ook zaterdag 8.30-13 u.)

Bijen@wur (PRI) |

Centraal Meldpunt Bijenziekten
Pb 16, 6700 AA Wageningen
Droevendaalsesteeg 1 6708 PB
Wageningen
t 0317 486001
e bijen@wur.nl
i www.bijen.wur.nl
(ma t/m vrij van 9-17 uur, op afspraak)

Spuitschade of vuilbroed melden

Spuitschade melden via
t 0800-0488 of info@vwa.nl of
(bedrijven) via vwa.nl/organisatie/
melden_voor_bedrijven
Gevallen of vermoeden van
Amerikaans vuilbroed (AVB)
melden bij: NVWA (AID), meldpunt
Dierziekten t 045 5463188

Algemeen nut

De NBV heeft de ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling) status. Daarmee voldoet de vereniging aan de bepalingen zoals vermeld in art. 32 van de Successiewet. Door deze status is het voor u mogelijk om via fiscaal aantrekkelijke mogelijkheden een schenking aan de NBV te doen.

De jaarkleuren zijn als volgt voor de jaren eindigend op

0/5: | 1/6: | 2/7: | 3/8: | 4/9:

De winterbijen zijn geboren. De bijen hoeven amper meer te werken. De laatste larven worden nog grootgebracht. Een periode van rust is begonnen. De bijenhouder kan nu plannen voor volgend jaar maken.

De komende wintermaanden worden er plannen gemaakt voor de vakantie(s) in 2016. Lisette Zewuster geeft alvast een voorproefje. Alleen of in groepsverband op bezoek bij imkerijen in het buitenland.

Over verschillen in zwermen defensief gedrag en hygienisch gedrag bij enkele ondersoorten. En dan ook in relatie tot andere milieuomstandigheden dan waaronder ze normaliter leven.

In een interview met Romée van der Zee lezen we hoe het bijenforum werd geboren en hoe uiteindelijk een volwassen site ontstond. Bart de Coo maakte er een mooi verhaal van.

De winterzit begint

4

Apitoerisme: vakantie bij de bijen

22

De beste bij (4)

24

15 jaar Imkerforum

28

en verder

Onderzoek

- 7 Honger maakt rauwe frambozen zoet
- 25 Conclusies Europees bijenproject De beste bij: Dé beste bij bestaat niet!

Praktisch

- 8 Studiereis naar de boekweitvelden
- 10 Gemakkelijke planten in mijn omgeving (7)

Vergeeten kwesties

- 12 Middeltjes tegen kwalen?
- 14 Mail van de voorzitter | Gezocht voorzitter hoofdbestuur NBV

NBV

- 15 Winter-APK | Familieberichten
- 16 Studiedagen 2015 | Erekorfje Marcel Simon | NBV-lidmaatschap 2016
- 17 Opleiding Specialist Praktisch Imkeren | Oproep | Geslaagden | Vraag & Aanbod | Agenda

Bijen op stand

Imkergemeenschap

- 18 Het Gagelgat, Soest
- 19 Festivalbijen
- 20 107^e heidehoningmarkt in Eerbeek
- 21 Uitwisseling tussen NBV Vriezenveen en Imkerverein Veldhausen-Georgsdorf (D)

Gelezen en gezien

- 30 Over de aanleg en het beheer van akkerranden
- 31 Slechts helft voedselgewassen door honingbijen bestoven

Ervaringen van Ardine Korevaar en Henk van der Scheer

De winterzit begint

De winterbijen zijn geboren. Zij hoeven amper meer te werken. De laatste larven nog groot brengen en daarvoor zijn meer dan voldoende voorraden in het nest aanwezig; het haalseizoen is voorbij. Tijd voor u om ook eens aan wat andere zaken te gaan denken, zoals ‘Hoe wordt de aanpak voor het volgend jaar?’ of ‘Ga ik eens experimenteren met een ander kasttype?’

Als de buitentemperatuur daalt onder de 10°C blijven bijen binnen en kruipen ze steeds dicht op elkaar in een tros. Vanaf ongeveer half december legt de koningin geen eitjes meer en als het broed is uitgelopen houden de bijen de temperatuur in de tros op 15°C. Rondom de tros heerst de buitentemperatuur.

Overwinterplek

‘Hoe en waar overwinter ik mijn bijen?’ heeft u zich misschien afgevraagd dit seizoen. Het liefst in de eigen stal natuurlijk of dicht bij huis. Plaatsen die vandalismegevoelig zijn kunt u beter mijden.

Behalve de juiste voedselvoorraad zijn er nog enkele andere punten om in de gaten te houden. Uitgangspunten voor een winterstandplaats zijn een zo droog mogelijk kastklimaat en zo min mogelijk warmteverlies. Bijenvolken winteren beter uit op een plek die goed ventileert en waar geen vocht optrekt zoals boven gras of tegen struikgewas. Ventilatie is prima, maar een erg windrijge plek levert warmteverlies op. Het is een beetje zoeken. Houten kasten ademen beter met beits dan met afdekken de verf. De wanden van kunststofkasten ademen niet. Verder is het te overwegen om de deklank te isoleren zodat het warme vocht dat de tros produceert condenseert tegen de koudere zijwanden en zo wordt afgevoerd. Die isolatie kunt u aanbrengen door kranten te gebruiken (kranten worden wel klef doordat ze vocht opnemen), door piepschuim of kokosmatten op maat te maken.

Zakt de temperatuur tot onder het nulpunt, dan krijgen vogels en met name de groene spechten het moeilijk. Als de grond bevriest kunnen ze niet meer bij hun hoofdvoedsel, mieren in de grond. Ze gaan dan op zoek naar alternatieven zoals honingbijen. Ze horen de geluiden van de bijen in de kast en proberen daar bij te komen. In mijn ‘jonge’ jaren als imker waren ze mij – Henk – een paar maal te slim af. Groene spechten kunnen grote gaten in de zijwanden en in het buitenste raam naast de kastwand hakken en komen zo bij de bijen. De bijen overleven dat niet. Mijn bijen zijn drie maal het slachtoffer geworden en sindsdien drapeer ik altijd een net over de kasten om vogels te weren. Dat helpt prima.

Er zijn meer kasttypen

Een gat in de kast brengt ons op het volgende punt. U hebt nu de tijd om uw kasten te repareren en te beitsen mocht dat nodig zijn. Het biedt u meteen de kans om eens over een ander kasttype na te denken, mochten uw kasten zijn beschadigd of uw rug het tillen van zware kasten niet meer toestaat. Kunststof kasten, lattenkasten of de Golzkast zijn dan een goed alternatief. De afgelopen drie jaar is met enige regelmaat in dit blad over de Golzkast geschreven. Bent u nog sterk genoeg en wilt u eens overstappen op zacht aardige Buckfast-bijen, dan komt natuurlijk een Dadantkast in aanmerking. Buckfastbijen maken namelijk relatief grote volken. Het voordeel van zo'n kast zou een beter aaneengesloten wintertros zijn en omdat er met één

broedkamer gewerkt wordt is het controleren van koninginnendoppen 's zomers overzichtelijker. Zo'n kast is wel wat groter en zwaarder dan een spaarkast, maar dan hebt u ook wat. En bent u houtsnij kunstenaar, dan is een stand zoals in de Vogezen (zie foto) misschien iets?

Andere winterdingen?

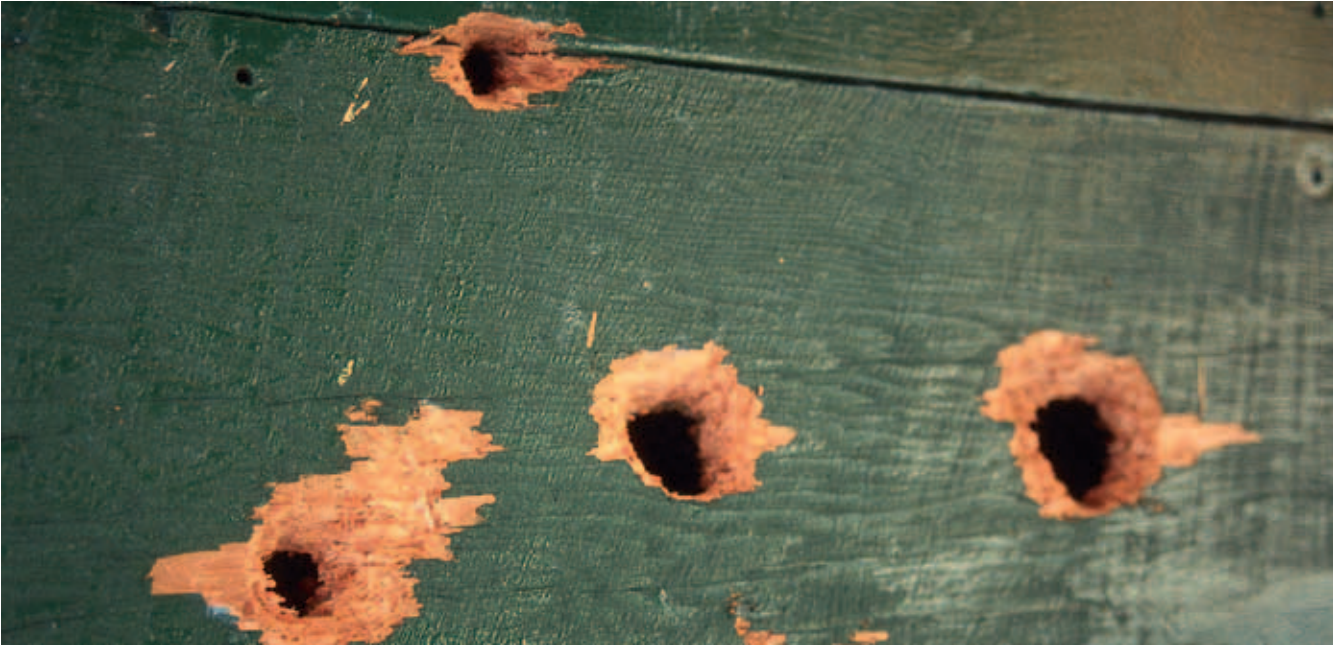
Heeft u het afgelopen seizoen de drachtomgeving in de gaten gehouden? En drachtarme of drachtloze periodes opgemerkt? Het uitzoeken van geschikte planten en die bemachtigen voor uw tuin en stal of stand zijn geijkte naseizoenwerkzaamheden. Door het bijhouden wordt u eigenlijk vanzelf ook tuinier, want ineens is het nog belangrijker om te weten wat wanneer bloeit en om er zaad of zaailingen van te verzamelen. Uitwisseling kan bijvoorbeeld via de lokale bijenhouders- of tuinvereniging plaatsvinden. Mogelijk kunt u ook de gemeente en/of het waterschap overtuigen van de aanplant van drachtplanten. Dat is goed voor alle bestuivende insecten.

Foto's bladzijde 5

Boven: Schade door spechten.
Midden: Net om vogels te weren.
Onder: 'Winterzit' in de Vogezen.
(foto's Henk van der Scheer)

Foto bladzijde 6

Dadantkast.
(foto Wim van Hof, GAW)

De NBV organiseert studiedagen en veel afdelingen doen dat ook. De vervolgcursus kunt u overwegen of de cursus om bestuivingsimker te worden. En andere verwante bezigheden zijn bijvoorbeeld (cursussen volgen voor) korfvlechten, was en propolis bewerken tot allerlei bijenproducten. Zo'n cursus geeft de mogelijkheid om eens met een collega-imker te praten over bijvoorbeeld bijenvolken die geen of weinig last hebben van varroa. Een bijenhouder gaat in de winter misschien ook wel een beetje op de tros met collega-imkers om met al deze bezigheden het vuurtje warm te houden.

Varroa-resistente volken

“U kunt de mate van resistentie in de komende jaren verbeteren door na te telen van volken waaruit weinig mijten vallen,” aldus Mari van Iersel in het novemnummer van Bijenhouden uit 2011. In Nederland zijn er geen bijenvolken zonder varroamijten, schrijft hij. Er zijn alleen bijenvolken met meer of met minder mijten en volken die zich meer of minder goed ontdoen van hun parasieten. Op dit moment kunt u niet zoveel ondernemen behalve straks oxaalzuur druppelen rond de Kerstdagen of kort daarna. Met die behandeling maakt u de volken praktisch ‘schoon’ voor wat betreft de aanwezigheid van varroamijten. Wanneer u daarna in juni en juli telt hoeveel mijten er dagelijks vallen geeft dat een indruk van de verschillen tussen de volken in hygiënische gedrag van de bijen om de mijten te verwijderen. Sommige volken zijn daar beter in dan andere. Hoe beter het verwijderen lukt, des te kleiner zal de populatie varroamijten zijn en des te minder mijten vallen er met name later in het seizoen. Kortom er zijn volken die steeds maar een geringe varroapopulatie herbergen, dankzij de activiteiten van de bijen, en volken die veel meer mijten herbergen, omdat de bijen ze niet actief verwijderen. Het tellen gaat het best als u op de onderlegger of varroa-lade een vel wit papier (met grote ruiten) legt en dagelijks telt. Hoe minder wasmul, hoe beter de mijten te zien zijn. Hoe minder tijd tussen de opeenvolgende tellingen, hoe minder kans dat er mijten verdwij-

nen doordat mieren, pissebedden en andere afveters er met gevallen mijten vandoor gaan. De ervaring leert dat er niet vaak geteld hoeft te worden om een indruk te hebben van de verschillen tussen de volken. Na twee, drie dagen ziet u al uit welk volk meer en uit welk minder mijten vallen. Natuurlijk geldt dat de waarneming nauwkeuriger wordt als u vaker telt.

Een andere manier om in juni-juli vast te stellen hoe het staat met de varroapopulatie is om na te gaan hoeveel mijten er op de bijen zitten. Een gebruikelijke methode daarvoor is om een monster bijen te nemen en die te bepoedern met poedersuiker. Dat helpt om de mijten te laten vallen. ●

Zie voor de beschrijving van en een filmpje over die methode de website van Henk Rostohar: <https://buckfastimker.wordpress.com>.

advertentie

I M K E R I J

De Linde

- Verkoop van imkersartikelen
- Verkoop van honing
- Verkoop van bijenvolken en koninginnen
- Bestuiving van gewassen
- Verkoop van ambachtelijk gemaakte bijenwaskaarsen
- Verkoop van pure producten uit het bijenvolk
- Verkoop van cosmetica
- Verkoop van geschenk- en kerstpakketten

Afhaaltijden:

Woensdag 13.00-20.00 uur
Zaterdag 09.00-15.00 uur

Pastoor Smitsstraat 27 | 5491 XL Sint-Oedenrode | 06-20372232
info@imkerswinkeldelinde.nl | www.imkerswinkeldelinde.nl

Honger maakt rauwe frambozen zoet

Tekst Tjeerd Blacquièr
Foto Paul Jellema

Via-via kreeg ik een foto (onder) waarop honingbijen zich tegoed deden aan rijpe frambozen. Is dat normaal, was de vraag. Wat zeker is: het moeten zoete frambozen geweest zijn, want daar houden bijen van. Heb je je best gedaan om minder vogels te lokken door gele in plaats van rode frambozen te telen, krijg je dit weer. Ecosysteemdienst moeten we maar denken? Dat bijen op zoete vruchten foerageren in de nazomer is wel bekend, bijvoorbeeld op heel zoete pruimen of druiven. Dat heeft een paar oorzaken:

- 1 het fruit is er, dit deel van het jaar,
- 2 er is minder aan nectar te halen dan vroeger in het jaar,

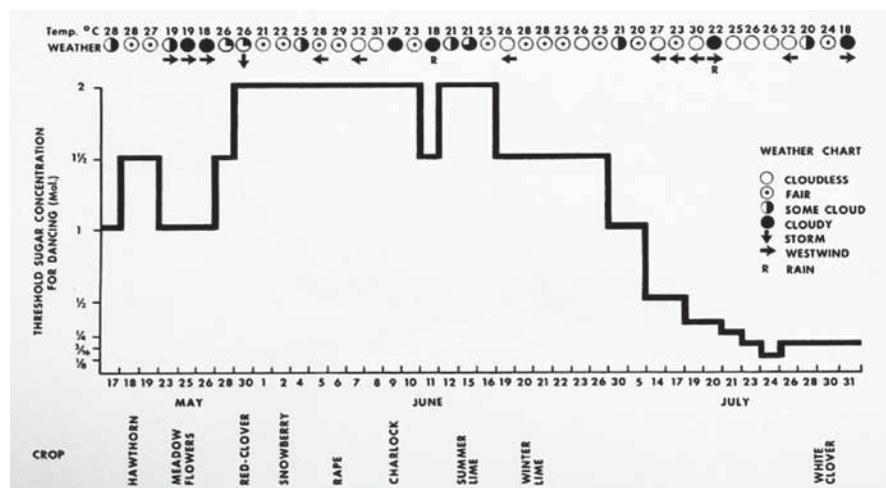
voedertafel. Dat werd met heel veel bezoeken van de voedertafel gedaan, en omdat Lindauer verschillende bijen verschillende concentraties suiker aanbod, kon hij aflezen wat de bijen de moeite waard vonden (=dansen) en wat niet (= niet dansen). In de figuur is te zien dat bijen in het voorjaar vaak pas willen dansen voor suiker als de concentratie op de voedertafel meer dan 50 of 60% was, maar dat in juli (neem 24 juli) nog gedanst werd voor ~4,5% suiker (1/8 van 1 molair). Terug naar het fruit: bijen zijn zelden de eerste belagers van rijp fruit, dat zijn veel eerder de wespen en tegenwoor-

dig natuurlijk *Drosophila suzukii*, een nieuwe fruitvlieg in Europa die niet alleen op rottend fruit afkomt, maar ook zelf vruchten aanbijt. De bijen verschijnen pas ten tonele zodra er een toegangsweg is gemaakt. Overigens is bij druiventelers wel bekend dat nadat de wespen zijn begonnen, de bijen het enorm kunnen overnemen, en door de bijendans hoef je ook niet te verwachten dat het bij enkele bijen blijft (tenminste als ze goed zoet zijn, zoals druiven). Volgens Wikipedia zit het suikergehalte van frambozen net boven de 4%, maar naar verluidt behoren de gele tot de zoetste. Dat is weliswaar beduidend lager dan de 15-16% van druiven, maar het zit wel in het bereik van suikerconcentraties waar bijen voor dansen in de nazomer (zie de figuur). Het kan ook zijn dat de bijen op de bessen verkeners zijn, die het wel proeven en testen, maar dan concluderen dat de suikerconcentratie tegenvalt. In dat geval heb je geluk en blijft er wat over voor op het ijs of in de yoghurt! Alleen, in dit geval zitten er al meer bijen op de frambozen, dus het zullen wel gewone foerageersters zijn. Jammer dan! ●

3 de behoefte aan suiker wordt steeds groter (wintervoorraadkast moet vol).

Dat er minder nectar te halen valt in de (na-)zomer dan in het voorjaar wordt heel mooi getoond in een onderzoek uit het grijze verleden, uitgevoerd door Lindauer vlak na de oorlog, in 1949 (zie de figuur). Lindauer trainde bijen om voedsel (suikerwater) te halen op een voedertafel op voldoende afstand van de bijenkast. Bijen die suikerwater kwamen halen, kregen ter plekke een gekleurde stip op het borststuk voordat ze terugvlogen. In de observatiekast waar de bij naar terugvloog werd vervolgens gekeken of de gemerkte bij via de bijendans reclame maakte voor de

Figuur – Seizoensvariatie in de concentratie suiker die nodig is om honingbijen tot dansen te verleiden (Lindauer (1949) overgenomen uit Michener (1974)). 1 Molair suiker is ongeveer 34% w/v suiker (het molecuulgewicht van suiker is 342g/mol). Onder de belangrijke bloeiende gewassen per periode (meidoorn, weidebloemen, rode klaver, sneeuwbes, koolzaad, herik, zomer- en winterlinde, witte klaver). Bovenaan symbolen informatie over de weersomstandigheden.

Studiereis naar de boekweitvelden

Tekst en foto's Marcel Horck

Al meerdere jaren zaai ik op redelijke schaal boekweit voor mijn bijen. Dit jaar in totaal zo'n 7 ha op verschillende plekken rondom Tilburg. Ik doe dat opdat mijn – en andermans – bijen nog laat in het jaar voldoende voedsel hebben. Toen ik, een jaar of vijf geleden, begon met zaaien, las ik in de drachtplantengids voor de bijenteelt van Lei Hensels dat ik voor boekweithoning de oude Hollandse soorten moest hebben. 'Staphorster bruine', 'Brabantse grijze', of het 'Kempische ras' worden in het boek met naam en toenaam genoemd. Maar helaas... hoe ik ook zocht, deze drie rassen waren twintig jaar na de 'drachtplantengids' domweg verdwenen! En dus zaai(de) ik tot nu toe de gewone boekweit. Ik vermoed dat de informatie van onze 'drachtplantengids' uit 1985 klopt, want ik heb in vijf jaar tijd nooit de vele kilo's boekweit geoogst die ons in sommige imkerboeken worden voorgeschoteld.

Enkele jaren geleden ontmoette ik Loek Hilgers van de 'Stichting Korensla'. Hij woonde bij mij op de hoek en had – naast andere oude granen – nog een laatste hoeveelheid 'Brabantse Grijze Zandboekweit', die we sindsdien trachten te vermenigvuldigen. Tot nu toe verloopt dat moeilijker dan we dachten.

Daarnaast ontmoette ik Dion Heerkens, van het adviesbureau Bion, Food & Agriculture, die connecties bleek te hebben met een Biologische Boekweiteler in Oberfranken (DL). Samen met hen bezocht ik deze zomer de boekweitvelden in de buurt van Bamberg. Het was een inspirerende reis, die ons

veel leerde over boekweit (en andere oude granen).

Op vrijdagochtend 31 juli vertrok het gezelschap in de richting Oberfranken. Daar aangekomen bezochten we allereerst de firma Ziegler Naturprodukte in het plaatsje Wunsiedel, dicht bij de Tsjechische grens (www.ziegler-naturprodukte.de). We werden daar ontvangen door Christoph Götz, verantwoordelijk voor de afdeling biologische granen. Hij vertelde ons dat boekweit voor de Europese biologische markt tot voor kort vrijwel geheel uit Azië kwam, met name China en Binnen-Mongolië. Daar is een serieuze biologische/ecologische sector aanwezig. Toch is men blij met een toenemende productie in Europa, o.a. vanwege de voedselkilometers, maar ook omdat Götz boekweit ziet als een nichemarkt (glutenvrij meel!) met belangrijke groeiomvang. Omdat glutenvrije verwerking een absolute kwaliteitseis is, is recent geïnvesteerd in een eigen installatie, waarin uitsluitend boekweit wordt verwerkt. Deze installatie werd tijdens een bezichtiging van de bedrijfshallen getoond en toegelicht. De installatie levert zowel korrels als grutten, meel en vlokken.

Een belangrijk product is het boekweitmeel, dat als glutenvrij product wordt geleverd aan het hoogste kwaliteitssegment, ten behoeve van de productie van biologisch baby- en kindermeel. Na ons bezoek aan Ziegler werden we 's avonds laat door Mutter Mechtild ontvangen op het Klooster 'Abtei Maria Frieden' (www.abtei-maria-frieden.de) in het rustige gehucht Kirchsletten. Kort ontmoetten we ook Andreas Schwab, bedrijfsleider van het boerenbedrijf van het 'Klostergut'. Met hem zouden de volgende dag optrekken.

Op de zaterdagochtend bezochten we allerhand graanvelden: rogge, emmer, eenkoorn, etc. Onze Loek werd helemaal enthousiast van zoveel verschillende soorten granen.

Voor zover de graanoogst het toeliet bezochten we ook een aantal boekweitvelden van de Abtei Maria Frieden. Andreas gaf aan dat een goede nectarproductie, en daardoor een goede bestuiving door de bijen, samengaat met een hoge opbrengst en gemiddeld grotere korrels boekweit. Daarom was men ook in Oberfranken nog steeds op zoek naar de beste boekweitvariëteiten. Het standaardras tot nu toe was een Pools ras. Andreas gaf aan dat hij vanwege het extreem droge seizoen dit jaar geen grote oogst verwachtte. De bijenkasten aan de rand van dit boekweitveld bevestigden dit. Zij waren erg licht van gewicht. De imker zou snel moeten komen om de bijen bij te voeren.

Op het volgende perceel, enkele kilometers verderop, wordt geëxperimenteerd met een ras dat verkregen was uit Kazachstan, de bakermat van de boekweitteelt. Meteen al toen we uit de auto stapten, konden we een groot verschil waarnemen. Het hele veld rook naar de boekweithoning (dat had ik in al die jaren teelt in Tilburg nog nooit meegemaakt!). Zo te zien werd er goed op gevlogen door de bijen. De vooruitzichten waren – zowel voor de imker als voor de landbouwer – veelbelovend.

Al filosoferend werd het enthousiasme gelijk getemperd. Het Kazachstaanse ras is afkomstig uit een gebied met een continentaal klimaat; de regio Oberfranken wordt ook gekenmerkt door een (sub-)continentaal klimaat. Het ras zou een optie kunnen zijn in onze Nederlandse omgeving... Al moet dan gelijk bedacht worden dat de resultaten in ons Nederlandse maritieme klimaat toch weer heel anders zouden kunnen zijn

Op de terugreis zondag trokken we voorzichtig de eerste conclusies, ten aanzien van de Nederlandse situatie:

1. De keuze van het juiste, aan regionale omstandigheden aangepaste ras is bij de teelt van boekweit van groot belang, zowel voor de drachtverbetering voor (honing-)bijen, als voor de oogstverwachting. Een zoektocht naar geschikte rassen blijft van groot belang. Mogelijk dat buitenlandse soorten (Kazachstan/Mongolië/Canada) uitkomst kunnen bieden. Al zal dat telkens opnieuw jaren veldwerk vereisen. Zeker is dat wij doorgaan met het vermeerderen van oude Hollandse soorten.
2. Belangrijk voor ons initiatiefnemers is in ieder geval ook dat we merken dat er een markt is voor de verwerking van boekweit. Daarmee ontstaat hopelijk de mogelijkheid om ons project uit de hobby-sfeer (van een toevallige imker en graanfanaat) en subsidiepot (provincie Noord Brabant) te trekken.
3. Op de Duitse markt vinden zowel hele korrels, meel als ook kant-en-klare producten (*Grünkern*, pasta, vlokken, brood) een goede afzet. Dit kan inspiratie vormen voor Nederlandse ecologisch werkende boeren om ook eens na te denken over het gebruik van oude landrassen van graan en boekweit met hun vaak onderscheidende kenmerken.

De drie initiatiefnemers hebben besloten om op zeer korte termijn met enkele andere geïnteresseerden om tafel te gaan zitten. Bezien zal moeten worden welke partners willen aanhaken, en op welke manier.

Het ziet er naar uit dat er ook dit jaar weer een redelijke hoeveelheid gewone boekweit geoogst zal kunnen worden.

Met deze hoeveelheid kunnen eerste experimenten (met name afzetmarkt) worden opgezet.

Verder verwachten we volgend jaar voldoende Brabantse Grijs Boekweit te kunnen oogsten. En... ondergetekende heeft inmiddels ook boekweithoning gemaakt. Zowel witbier (zomer) als trapstachtig bier (winter) is er in voldoende mate op voorraad. ●

Japanse herfstanemoon

Theunisbloem

Guldenroede

Drachtplant

Gemakkelijke planten in mijn omgeving (7)

Tekst en foto's Bert Lemmens

Halverwege september, terug van een lang studieweekend over bijen in de Belgische Ardennen waar een van mijn cursisten een tweede huis heeft, loop ik in de druilerige regen door mijn tuin. Ondanks de regen is het voor mij toch 'Oost west, thuis best'. De eerste herfsttijloos bloeit en zal bij goed weer bezocht worden door de bijen, evenals de herfstkrokussen waar ik nog niets van boven de grond zie. De floxen bloeien nog weelderig en ook het komkommerkruid, dat zichzelf weer uitgezaaid heeft tussen de staakbonen. De rozenbottels zijn aangepikt door de vogels en de zonnebloemen worden meer bezocht door de mezen dan door mijn bijen. De herfst nadert. Nog even en de mais wordt weer geoogst. Eindelijk kunnen we dan weer door het coulissenlandschap kijken in plaats van tegen muren van mais.

Japanse herfstanemoon (*Anemone japonica* cv), (Ranonkelfamilie)

De ranonkelfamilie is een zeer uitgebreide familie waar ook onze bosanemoon onder valt. Deze bloeit echter in het voorjaar en slaapt alweer onder de grond als de eerste bladeren aan de bomen komen. De herfstanemoon, een vaste plant, begint dan net wakker te worden. Van de herfstanemoon zijn ook weer veel cultivars gekweekt. Men heeft soorten die enigszins woekeren tot soorten, zoals de witte cultivar 'Honorine Jobert', die zich in mijn tuin niet staande kan houden. De roze soort die ik heb laat zich niet wegcon-

curren, maar het is ook niet zo dat hij andere planten geen ruimte geeft. De plant groeit bij mij zowel op droge als op nattere grond, maar vraagt om goed te bloeien wel licht. De tot ruim een meter hoge bloemstengels zijn redelijk sterk, maar kunnen toch wel eens omvallen, wat voor mij geen reden is om ze op te binden. De bijen vliegen er zeer goed op maar halen, naar ik kan beoordelen, alleen maar stuifmeel. De plant is heel gemakkelijk te stekken door middel van wortelstek in het voorjaar, waarbij de potjes warmte en licht nodig hebben zonder uit te drogen.

Teunisbloem (*Oenothera*) (Teunisbloemfamilie)

We kennen in Nederland vier soorten waarvan de grote, de middelste en de zandteunisbloem in onze omgeving voorkomen. Het zijn allemaal tweejarige planten met gele bloemen. Daarnaast zijn er cultivars die als vaste plant met andere kleuren te koop zijn. In mijn tuin groeien mengelingen van de wilde soorten, want ik heb het idee dat ze gemakkelijk kruisen. Ze groeien zowel op droge als op nattere gronden en zijn echte pioniers. De teunisbloem opent zich 's avonds. Het is de moeite waard om naar het openen van de bloem te kijken, want het gebeurt in

Vetkruid

een tiental seconden. Het stuifmeel is geel en plakkerig waardoor de bijen soms vol zitten met stuifmeel over heel het lijf. De teunisbloem kan net als distels en klitten, gemakkelijk worden teruggezet, zodat hij later bloeit. Op deze wijze kan men de bloeitijd tot ver in het najaar verlengen. En, in de winter worden de zaden graag gegeten door de vogels. Dus pas in het voorjaar de dode stengels ruimen!

Guldenroede (*Solidago*) (Compositiefamilie)

In ons land komen drie soorten voor. De echte guldenroede, de late guldenroede en de Canadese guldenroede. De echte guldenroede is inheems en zeer zeldzaam. De andere twee zijn ingeburgerd vanuit Noord-Amerika. In onze omgeving tref ik voornamelijk de Canadese guldenroede aan. Natuurlijk zijn er ook weer vele cultivars ontwikkeld die minder hoog zijn en minder woekeren. Door veel mensen wordt de guldenroede als een woekerplant gezien en dat is ook zo. Daar waar de plant vrij kan groeien duldt hij geen concurrentie en na een paar jaar zijn alle andere planten verdwenen. Toch is de plant redelijk gemakkelijk te beperken door de uitlopers die vrij oppervlakkig wortelen weg te trekken. Ook kan de plant niet tegen maaien of terugzetten. Doe je dit enkele malen per jaar dan is de plant zo verdwenen. Het is zeker een interessante plant voor bijen en andere insecten. Toch zijn er dagen dat er geen bij op vliegt, terwijl ze op andere dagen vol bijen zitten. De nectar ligt bij deze plant vrij hoog en dat maakt dat veel insecten er bij

Herfststijloos

kunnen. De dagen dat er geen bijen op zitten, zijn de bloemen al door zoveel insecten bezocht, dat er voor de bij niets meer te halen is, vermoed ik.

Vetkruid en Hemelsleutel, (*Sedum* cv) (Vetkruidfamilie)

Enkele wilde planten uit deze familie zijn: hemelsleutel, wit en roze vetkruid en muurpeper. Ook hiervan zijn weer veel cultivars te vinden als tuinplant. Het zijn gemakkelijke planten, die het zowel op droge als nattere gronden doen, maar waarbij ze op nattere gronden slappere stengels krijgen. Ze hebben wel veel licht nodig om goed te bloeien. Voor tuiniers die van orde in hun tuin houden is dit een zeer goede bijenplant, waarop de bijen in het aflopende seizoen veel vliegen. De plant is door scheuren zeer gemakkelijk het hele jaar door te vermeerderen. Tegenwoordig worden veel sedumsoorten gebruikt voor de zogenaamde 'sedumdaken'. Mocht je dus een tuinhuisje willen zetten of een plat dak renoveren, denk dan een aan deze planten als dakbedekking. Op internet is hierover voldoende te vinden.

Herfststijloos (*Colchicum autumnale*) (Herfststijloosfamilie)

Herfststijloos is een echte stinsenplant die hier en daar in de natuur voorkomt. In de buurt van Valkenswaard ligt het Belgisch-Nederlandse natuurgebied De Plateaux-Hageven. Hier op de oude smokkelroutes kan men de herfststijloos nog prachtig zien bloeien. De herfststijloos wordt ook wel een droogbloeiër genoemd, omdat men in de vroege

Herfstkrokus

zomer, als het blad is afgestorven, de bollen uit de grond kan halen en deze in het najaar voor het venster kan leggen, waarna ze beginnen te bloeien. Wel direct na de bloei weer in de grond zetten zodat de bol nieuwe energie kan opdoen. De bollen vermeerderen zich veel door klistervorming. Het is dan ook verstandig om na een paar jaar de bolletjes apart te planten van de moederbol. Ook van deze plant zijn weer diverse cultivars verkrijgbaar met verschillende bloeitijden. Voor de bijen vormen deze planten, samen met de herfstkrokus en de klimop, de afsluiting van het jaar.

Herfstkrokus (*Crocus*) (Lissenfamilie)

Merkwaardig genoeg hebben veel mensen voorjaarskrokussen in de tuin, maar herfstkrokussen zie je zelden, terwijl het een gemakkelijk plantje is dat de bloeiperiode in je tuin aanzienlijk kan verlengen. Veel herfstkrokussen zaaien zichzelf goed uit en maken ook weer veel klisters zoals herfststijloos doet. Beide planten passen bij elkaar, zij het dat de krokus minder goed tegen nattere gronden kan dan de herfststijloos. De kaalbloeiende bloemen staan slap op hun stelen. Ze komen dan ook het meest tot hun recht wanneer ze tussen bodembedekkers staan. Voor de bijen maakt het niets uit, zij vinden de weg naar stuifmeel ook wel in omgevallen bloemen. Kijk eens op Wikipedia wat daar geschreven staat over krokussen. Mogelijk wil je ze dan zelf ook planten, maar dan wel volgend jaar, want nu is het te laat. ●

Middeltjes tegen kwalen?

Lang geleden, toen de mensen nog volledig overgeleverd waren aan primitieve geneeswijzen, uitsluitend biologisch voedsel aten en noodgedwongen veel lichamelijke inspanning pleegden en zodoende niet veel ouder werden dan een jaartje of veertig, als ze überhaupt in leven waren gebleven ondanks de enorme kindersterfte, toen zal ook voor zieke dieren en dus ook voor zieke bijen een straf medisch regime gegolden hebben. In verschillende historische teksten over de bijenteelt maakt men onderscheid tussen twee ziekten: de buikloop en de pest. Dat was het dan. Verder had men te kampen met roverij en een enkele keer klaagt een schrijver over volken die in het vroege voorjaar niet op gang willen komen. Voor al dit soort zaken schrijft men de onwaarschijnlijkste middeltjes voor.

Laten we eens beginnen met een Romein. Lucius Junius Moderatus Columella leeft in de eerste eeuw na Christus. Hij schrijft het twaalfdelige agrarische werk *De Re Rustica*. Hij richt zijn instructies tot een zekere Publius Silvinus. In het negende boek komt Columella uitvoerig te spreken over de bijenteelt. Tot in de achttiende eeuw kun je duidelijk de invloed van Columella merken. Als je bijvoorbeeld leest in *De Grote Chomel*, een standaardwerk uit die tijd, dat je galbanum als geneesmiddel moet gebruiken en dat wolfsmelk giftig is voor bijen, dan weet je meteen: Columella.

Als bijen in het vroege voorjaar aan buikloop lijden, dan moet je granaatappelpitten vijzelen en dat door de 'amineawijn' (?) roeren. Je mag ook gemalen rozijnen en sumak gebruiken, maar dan moet je het nat maken met wrange wijn. Als dat allemaal niet werkt, dan roer je granaatappelpitten, rozijnen en sumak in gelijke hoeveelheden door de amineawijn. Dat kook je in een aardewerken schaal en zodra dat afgekoeld is, voer je het aan de bijen. Columella vermeldt in deze passage eveneens de ideeën van Hyginus, die bij de voorjaarsinspectie bijenlijkkjes onder de korven verzamelt, deze op een hoopje gooit en bestrooit met as van de vij-

genboom om ze weer tot leven te wekken. Deze Hyginus adviseert om in geval van voorjaarsbuikloop runder- of mensenurine in bakjes bij de bijenstand te zetten.

Columella vindt het duidelijk maar niks.

Kaerle Stevens

In 1566 verschijnt bij de beroemde drukker Christoffel Plantijn in Antwerpen de vertaling van *La Maison Rustique* van Charles Estienne en Henri Liébaut, of 'Stephanus en Liebautius'. Het betreft hier weer zo'n encyclopedieachtig, agrarisch werk dat volledig in de traditie staat van Columella. In het Nederlands heet het *De Lantwinninghe ofte Hoeve* en later *De Veltbouw ofte Landwinninghe*, alleen Estienne wordt als auteur vermeld en hij heet opeens 'Kaerle Stevens'. Vanaf hoofdstuk 72 komen we te spreken over de bijenteelt. Erg origineel zijn Estienne en Liébaut niet, want als het een paar hoofdstukjes verder gaat over '*remedien tegen de siekten der byen*' dan kun je Columella ernaast leggen. In hoeverre worden we van zo'n boek iets wijzer over de bijenteelt in onze streken in die tijd? Toch wel, want er volgden vele edities tot diep in de zeventiende eeuw, wat veel zegt over de invloed die het werk gehad moet hebben. Bovendien

werden de heruitgaven telkens bewerkt en aangevuld.

We trekken eens een editie uit de kast; Google Books biedt een uitgebreide keuze. In de editie van 1604 is het hierboven beschreven recept tegen de voorjaarsbuikloop veranderd in: fijngevreven en gezeefde granaatappels door honing geroerd en 'besproeid' met wijn, maar fijn gevreven rozijnen met 'goede zoete wijn' is ook prima. Je mag de rozijnen zelfs vervangen door vijgen die lang gekookt hebben. Die uitwerpselen zijn gelukkig verdwenen.

Anonymus

De beroemde dichter Jacob Cats moet op zijn oude dag in zijn huis Zorgvliet de nodige tijd hebben stukgeslagen met het overschrijven van agrarische werken. We hebben het dan over de jaren 50 van de zeventiende eeuw. Zo haalde hij wat fragmenten, die hij kennelijk de moeite waard vond, uit *Van de Byen* van Dirk Cluyt. Maar Cats nam nog een tweede tekst onder handen, waarvan de auteur en het origineel in nevelen gehuld zijn. Deze anonymus bakt ze wel heel erg bruin wat de merkwaardige huismiddeltjes betreft. Ook in deze tekst vind je weer die bekende verhalen uit de oudheid: de bijenvleugels kunnen beschadigd raken als ze

'De meeste van die middelen hebben weinig waarde'

(Aalbert van Schothorst (parafraze))

op de distels vliegen, de bijen dragen steentjes mee als het hard waait en bijenvolken kunnen ontstaan uit runderkadavers. Zover ik weet zijn deze verhalen door de *Georgica* van Vergilius populair geworden en ze zijn duidelijk meer dan anderhalf millennium in leven gebleven. Ik kan niet helemaal uitsluiten dat je er nog steeds restjes van vindt en echo's van hoort.

Tussen de aanbevelingen om de roofbijen 'te vernielen' staat: 'Geef uwe Biën vrouwenmelk in honig, zoo moeten de roofbiën sterven.' Als je bang bent dat de bijen gaan zwermen, maak dan een 'massia' (?) van fijngevreven rozijnen en tijm of satureia. Leg dat onder de korf. Ook heel aardig zijn de planten die genoemd worden om een korf mee in te wrijven, alvorens er een zwerm mee geschept wordt. In deze tekst is het bijvoet, melisse en venkel. In andere teksten kom je nog andere planten, middeltjes en mengseltjes tegen. Tegenwoordig hoor ik imkers elkaar gewoon gras aanbevelen. Of wilt u dat de bijen vroeg zwermen? Strijk dan in het begin van de maand mei schapenmelk rondom de vlieggaten en herhaal dat een paar keer. Tegen bijensteken: 'ibischbladeren' (?), polei, kaasjeskruid ('pappel') of vlierbessen. Wat bijzonder goed zou helpen: neem gelijke delen vrouwenmelk, eiwit en rozenwater en doordrenk daar een doekje mee en leg dat op de plaats waar je gestoken bent. Mocht u in een slagader gestoken zijn, roer dan koeienmest door de azijn en smeer dat op de zere plek. Bij deze anonymus komt de term 'vuyle broeyding' voor. Zo oud is het woord 'vuilbroed' dus al. Om nu te voorkomen dat de gezonde bijen de zieke gaan beroven, smere men bevergeil rondom de vlieggaten. Dan blijven de rovers weg. Hoe we vuilbroed moeten genezen staat er helaas niet bij.

De burgerboer of landedelman

In 1761 verschijnt het driedelige *De burger-boer of land-edelman, zynde een beknopt zakwoordenboek van het buitenleven*. Net als 'Kaerle Stevens' en 'De grote Chomel' weer zo'n agrarisch werk. Net als Chomel is dit werkje ingericht aan de hand van trefwoorden. In het tweede deel, bij het trefwoord 'honing-byen' komt de anonieme auteur ondermeer te spreken over ziekten en remedies. Hij noemt er acht, waarvan ik de merkwaardigste bespreek. Als de lindebomen bloeien, dan kunnen de bijen 'loslijvig' worden, wat wil zeggen dat ze hun uitwerpselen slecht kunnen ophouden – nooit iets van gemerkt! Neem in dat geval een schaalje verse urine en 'parfumeer' de aangetaste korf daarmee – het staat er echt. Maar je mag ook een schaalje neerzetten, met daarin warme witte wijn, waarin suiker, kaneel, nootmuskaat en kruidnagels gekookt zijn. U dacht dat de varroamijt iets nieuws was? In 1761 konden de bijen kennelijk al last hebben van 'luizen' - wellicht gaat het hier om de bijenluis (*Braula coeca*). Zij hechten zich 'aan het dons der bijen' en het zouden vooral de bijen zijn die veel rond mesthopen vliegen die er last van hebben. Berook in dat geval de korf met de rook van bilzekruid of leg of maak een vuurtje in de buurt van de korven en leg daarop essenbladeren: vuurtjes maken bij de stal en daarop iets leggen om de rook ervan over de stal te verspreiden, kom je vaker tegen. Columella bijvoorbeeld legt galbanum op het vuur tegen eender welke ziekte. Het gaat hier overigens om een harsachtige substantie die gewonnen wordt uit de in Perzië algemeen voorkomende plant *Ferula gummosa*. Als de bijen last hebben van 'duizeling' dan moet u de raten besprenkelen met brandewijn met suiker en citroenschillen, daarna beroken met 'welriekende kruiden'.

Wijn

Ook in de *Nieuwe leerwijze* van Brouwer uit 1809, in deze rubriek vaker aan bod geweest, staat van alles te lezen waar je als moderne imker een beetje van opkijkt. Zo is Brouwer verzot op wijn als geneesmiddel... voor zijn bijen bedoel ik. Als een volk in het voorjaar niet op gang wil komen, voer het dan honing waar Spaanse wijn door is geroerd. Als de bijen aan de voorjaarsbuikloop lijden – nergens in de oude drukken vind je het woord 'roer' - dan geef je ze hetzelfde. Als een korf in het vroege voorjaar weinig bijen heeft, en ze lijden aan 'matheid', breng ze dan in een verwarmd vertrek en zet er weer een schaalje honing met wijn onder, opgewarmd dit keer. Als de bijen last van luizen hebben? Het bekende recept. Heel misschien kent u nog wel het verhaal dat we de bijen jenever moeten voeren als we ze tot roverij willen aanzetten. Volgens Jan Speelziek zou dat nog wel eens gebeurd zijn aan het einde van de heidedracht. Maar Brouwer twijfelt al aan de effectiviteit ervan; u hoeft het niet te proberen dus. Buikloop, pest, steken, roverij en andere lastig te herkennen kwalen en aandoeningen. Van de oudheid tot aan het begin van de negentiende eeuw had men er de gekste middeltjes tegen. In 1842 adviseert Aalbert van Schothorst in de *Geldersche Volksalmanak* in een driedelige reeks over bijenteelt nog om varkensmest rond het vlieggat te smeren als het volk beroofd wordt. Hij zegt: 'Er bestaan tegen het rooven nog eene menigte van middelen, welke men als geheimen doet voor gekomen en die men als onfeilbaar opgeeft, doch bij het gebruik derzelve bevindt men, dat zij de hier opgegevene, hoewel eenvoudige middelen niet overtreffen.' Over ziekten zegt hij niets. Een tijdperk was ten einde gekomen. Hoewel... als je goed luistert wanneer twee imkers elkaar in vertrouwen nemen... ●

Mail van de voorzitter

De omgekeerde wereld

Heeft u dat nou ook regelmatig? Lees je een berichtje over een imker of een zwerm die ergens is neergestreken en dan zit je halverwege het bericht al met samengeknepen billen omdat er kardinale onjuistheden in staan. Redacteuren schrijven over honingbijen, een onderwerp waar ze soms totaal geen voorstelling van hebben, laat staan kennis. Dan is het niet verwonderlijk dat het mis gaat. Het gevaar van die berichten is dat ze een eigen leven gaan leiden en voor waar worden aangenomen. Het is al weer een tijdje geleden, maar wellicht herinnert u het zich nog de uitzending 'Kennis van nu' op 9 september. Die ging over de concurrentie tussen honingbijen en solitaire bijen. Ten onrechte werden die laatste

steeds wilde bijen genoemd. Als je geen kennis van die materie hebt dan was het een mooie, informatieve uitzending. Hoewel ik mij afvraag wat er uiteindelijk van blijft hangen. Misschien wel dat honingbijen een concurrent vormen voor de solitaire bijen. Of dat honingbijen slechtere bestuivers zijn dan die solitaire. Laat ik het zo zeggen: honingbijen werden afgeschilderd als watjes, die zich alleen kunnen redden dankzij imkers en geen knip voor de neus waard zijn als het om bestuiving gaat. Daarentegen waren de solitaire soorten meesters in het verspreiden van stuifmeel, deden om die reden hun werk beter en bovendien deden ze dat allemaal ook nog op eigen kracht. Ze zijn zelig, want ze hebben haast niet te eten. Honingbijen pikken alles voor hun voelsprieten weg en als er niet genoeg is, grijpt de imker in. Ik chargeer ietwat. Maar om de kern van het voedselprobleem werd een beetje heen gedraaid. Feit is - dat kwam niet aan de orde - dat we pakweg honderd jaar geleden veel meer bijenvolken in het land hadden dan nu én de honingbij gewoon tot de inheemse 'wilde' bijen kon worden gerekend. De overige solitaire bijen en de hommels waren rijk vertegenwoordigd. Niet de honingbij, maar de mens is de veroorzaker van in zwaar weer verkerende soorten. Gewas-specifieke bijensoorten komen onvoldoende aan hun trekken door de enorme verarming van bermen, weilanden en akkers. Geen enkele keer kwam dit aan de orde. Dat stak mij wel.

Een week na het programma ging Karin Steijven aan de slag als Bijenlector verbonden aan Hogeschool van Hall in Leeuwarden. Karin is de eerste Bijenlector in ons land. Haar functie komt voort uit het Actieprogramma Bijengezondheid van Sharon Dijkema, staatssecretaris van EZ. Karin staat voor een enorme klus, ofwel uitdaging. Daarvoor is zes jaar uitgetrokken. In die tijd moet zij zich met zeer uiteenlopende zaken in de bijenhouderij bezig houden. Ze is als een speer van start gegaan, heeft de nodige bijeenkomsten bijgewoond en zichzelf en haar ambitie voor het voetlicht gebracht. Nog voor ze in functie was, had ik al een gesprekje met haar. Ik was onder de indruk van haar gedrevenheid.

Ik was ook onder de indruk van de constructieve en positieve sfeer in de vergadering van 19 september met de vertegenwoordigers van de groepen. Belangrijk onderwerp was het lopende proces naar een nieuwe opzet van besluitvorming binnen de vereniging: geen ALV maar een ledenraad met daarin een cruciale rol voor de groepen. U heeft er vast al het een en ander over vernomen. Op 10 oktober was dit onderwerp de kern van de extra Algemene Ledenvergadering. Het inleveren van de kopij voor dit nummer viel helaas samen met die vergaderdatum. Daarom in mijn volgende en laatste bericht van dit jaar meer over dit veranderingsproces. ●

Jan Dommerholt, voorzitter NBV

Gezocht voorzitter hoofdbestuur NBV

Op de Algemene Ledenvergadering van april 2017 zal in de vacature van voorzitter van de Nederlandse Bijenhouders Vereniging moeten worden voorzien. Wie stelt zich kandidaat voor deze unieke functie in een groeiende vereniging van imkers?

Het Hoofdbestuur acht het niet verstandig de nieuwe voorzitter pas te benoemen op het moment dat de vorige aftreedt en stelt daarom voor op de ALV in april 2016 reeds de 'aankomende' voorzitter te benoemen die op de ALV van 2017 in functie treedt en zich intussen inwerkt.

Profiel

Goede bestuurlijke kwaliteiten, vaardigheid in het leiden van vergaderingen en hij/zij moet in staat zijn de vereniging te representeren. Redelijk thuis in de bijenhouderij en bereid enkele dagdelen per week aan deze functie te besteden.

Lidmaatschap van het Hoofdbestuur is een vrijwilligersfunctie. Er geldt een bescheiden reiskosten- en onkostenvergoeding.

Reageren

Voor informatie over deze functie kunt u bellen met de huidige voorzitter Jan Dommerholt, m 06-53899843

Aanmelding van kandidaten voor deze vacature, voorzien van curriculum vitae, kunt u tót 1 februari 2016 indienen bij het secretariaat van de NBV: secretariaat@bijenhouders.nl ●

Doet u ook mee aan het Winter-APK-project 2015-2016?

In 2013-2014 hebben 63 imkers met 525 volken en in 2014-2015 99 imkers met 908 volken meegedaan aan het Winter-APK project. Deelname aan dit project geeft u een beter inzicht in het welbevinden van uw bijenvolken. Het laat u in de praktijk zien dat de overlevingskans van uw volken vaak afhankelijk is van de sterkte van uw volken. In 2013-2014 was de sterfte onder zwakke volken 1 op de 5 en in 2014-2015 zelfs 1 op

de 2. Bij middelmatige volken was de sterfte in 2014-2015 1 op de 6. De sterftetekans van sterke volken is veel kleiner: in deze categorie overleefde slechts 1 op de 13,5 volken de winter niet.

Hoe meer deelnemers hoe betrouwbaarder de uitkomsten. Bovendien maakt het zelf ervaren van de afhankelijkheid tussen sterkte van uw volken en wintersterfte u nog meer bewust van het belang van vitale en sterke bijenvolken.

Wat vragen wij van u? Controleer begin november - zodra de temperatuur overdag onder de 5 graden blijft - de sterkte van uw volken en noteer deze in de vorm van het aantal straatjes op uw kastkaart. We onderscheiden zwak (4 straatjes of minder), middelmatig (5 en 6 straatjes) en sterk (7 of meer straatjes). Geef de aantallen volken per categorie via de NBV-website aan ons door. In maart nodigen we u uit dit onderzoek te herhalen, zodat we vroegtijdig zicht hebben op de uitwintering.

Via Imkernieuws houden we u op de hoogte van de bevindingen.

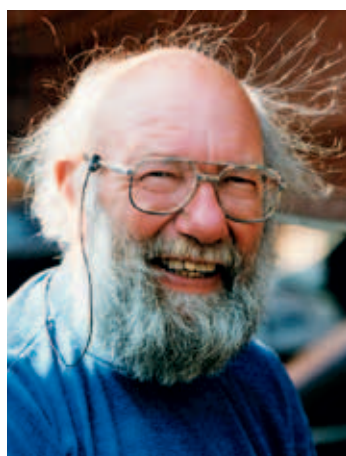
Het Winter APK onderzoeksteam: Frank Moens en Ben Som de Cerff. ●

Meld u aan via www.bijenhouders.nl

In memoriam Jacob Duijvetter

(22 november 1928 – 5 september 2015)

Begin september ontving de redactie het overlijdensbericht van Jaap Duijvetter, een bekende naam in de bijenwereld. Oudere imkers zullen Jaap nog wel kennen als bijenteeltleraar, carnica-man, maar vooral ook als een karakteristiek persoon met een groot enthousiasme voor de bijenhouderij. Jaap leerde ik in 1984 kennen toen ik net in dienst was gekomen bij de Ambrosiushoeve in Hilvarenbeek, de voorloper van het huidige [bijs@wur](mailto:bijs@wur.nl) in Wageningen. Al veel eerder was hij in dienst gekomen bij het consulentenschap in algemene dienst voor de bijenhouderij met de opdracht bijteeltonderwijs. Daarvoor was Jaap directeur van de lagere agrarische school in Leidschendam. In de tachtiger jaren, toen de varroamijt ook in Nederland was gekomen, was het alle hens aan dek om niet alleen via onderzoek en voorlichting maar ook via het onderwijs de imkers te onderrichten hoe om te gaan met deze nieuwe plaag. Hij reisde het hele land af om cursussen te geven en om de imkers te leren hoe diagnose te stellen, toen nog met tabaksrook.

Goede bestrijding was toen nog niet mogelijk. Veel carnicatealers kenden hem goed omdat hij graag met dit bijenras werkte en met veel plezier kon vertellen hoe goed die bijen waren. Bij honingkeuringen kon je hem ook vaak tegenkomen omdat hij een gewaardeerd keurmeester was. In 1987 ging Jaap met pensioen en hebben wij hem tijdens een levendige receptie in het zonnetje gezet. Enkele sprekers hadden de gelegenheid om herinneringen aan de samenwerking met hem te memoreren. Ruwe bolster, blanke pit is de uitdrukking die wel op hem van toepassing was. Verder had hij een hekel aan papierwinkels en conventies en liet dat ook blijken, maar hij was verder een ongecompliceerd en praktisch mens.

Als beginnend imker heb ik ook van hem geleerd en heb zelfs mijn eerste bijenvolkje van hem gekregen, een goede en oude traditie. Na zijn afscheid heeft Jaap zijn oude liefde opgepakt en stortte zich fulltime op het varen met zijn boot, een Groningse turfjalk. Hij had zijn boot 'De 'Ommekeer' genoemd, een naam die een wending in zijn leven aangaf. Hij voer vele malen de strontrace van Workum naar Warmond, een traditie waarbij oude zeilschepen non-stop mest van Friesland naar de Bollenstreek vervoerden.

Ik kijk nog wel eens in een bijenboek dat ik van hem kreeg waarin hij de opdracht schreef: "Alle begin is moeilijk. Met dit boek geef ik je de uitspraak van Eva Crane: 'Bijen kun je niet houden, je mag ze houden'. Een filosofische uitspraak waar ik nog wel eens aan denk.

Kees van Heemert

Familiebericht

Op vrijdag 11 september is overleden ons oudste lid

Jans Flinkert

Jans is 83 jaar geworden en was lid sinds 1995. Enige jaren daarvoor hield hij al bijen en hoe dat zo gekomen is, is een heel bijzonder verhaal. In de Hoofdstraat te Meppel had een zwerm de luifel van een winkel uitgekozen. Zoiets trekt allicht veel nieuwsgierigen. De politieagent Adri Zondervan ging er op af, leende een trapje en een emmer, stroopte de mouwen om en... schepte de zwerm. Adri, die ook imker was, toonde de aardig volle emmer aan het publiek en dat was stomverbaasd dat je zoiets met bijen kunt doen.

Een van de aanwezigen bekende dat zijn vader ook al bijen had en dat was voor Adri aanleiding om hem de inhoud van de emmer aan te bieden. Daar kwam nog een kast bij en Jans imkerde er lustig op los. Dat Adri en Jans in die tijd maatjes werden, lag voor de hand. We missen Jans met zijn korte krachtige zinnen, als mens en als slimme imker. We wensen zijn familieleden sterkte in hun verlies.

Bestuur en leden
NBV afdeling Meppel

Denk aan de komende studiedagen: Imkeren door het jaar

(Voor volledige programma's zie vorige
Bijenhouden of raadpleeg de NBV- website)

Ook in 2015 staan de Studiedagen van de NBV in november in het teken van de dagelijkse imkerpraktijk. Naast de (meer) ervaren imker denken we met de programmering ook die imkers te bereiken die pas zijn begonnen. In het middagprogramma kunnen de deelnemers aan de studiedagen met elkaar in discussie tijdens diverse workshops over de dagelijkse imkerpraktijk onder leiding van ervaren imkers. Zoals gebruikelijk is er tijdens de Studiedagen een keuring van bijenproducten, zoals honing en was. Deze keuring wordt op alle drie locaties verzorgd door keurmeesters van het Bijkersgilde.

Beilen 7 november

Het ochtendgedeelte staat in het teken van 'Hoe helpen we elkaar aan zachtvaardige bijen'. Bijen die prettig en gemakkelijk zijn te behandelen door de imker en geen overlast bezorgen in de omgeving. *Lucas Hamming, Jos Römgers en Wim van den Oord*, allen ervaren en deskundige imkers, verzorgen korte inleidingen over dit onderwerp.

Breda 14 november

In het ochtendprogramma legt *Nico van de Boomen* uit hoe hij zijn bijen vitaal en zachtvaardig houdt. Nico is een zeer ervaren imker met een brede kennis.

21 november, Maastricht

De organisatie heeft in *Pia Aumeier* een deskundige van formaat weten te strikken. Zij spreekt tijdens deze studiedag over vitale bijen en gezonde imkers. In haar tweede lezing gaat ze in op de stelling: Geen verlies meer van bijenvolken door een eenvoudige bedrijfsmethode. Dr. Pia Aumeier is verbonden aan de Ruhr-Universiteit van Bochum. Zij wordt wel de 'bijen-fluisteraar' genoemd.

Deelname en aanmelden

Deelname aan één van de studiedagen kost € 20,- aan de kassa van de entree te voldoen. Voor dit bedrag volgt u de inleidingen en neemt u deel aan één van de workshops. Ook is een lunch en koffie/thee inbegrepen. Aanmelden via de website van de NBV www.bijenhouders.nl/studiedagen. Hier vindt u ook het volledige programmaoverzicht. Ook Bijenhouden nummer 6 kunt u er nog eens op naslaan.

Locaties

De studiedagen beginnen om 10.00 uur, vanaf 9.00 uur is de zaal open en kunt u ook uw product aanbieden voor keuring. De studiedag in Maastricht begint om 9.30 uur, zaal open vanaf 08.30 uur.

7 november 2015, Beilen, Zalencentrum Wilhelmina, Wilhelminaplein 2.

14 november 2015, Breda, ROC- Princen tuin, Frankenthalerstraat 15.

21 november 2015, Maastricht, Buitenplaats Vaeshartelt, Weert 9, 6222 PG Maastricht.

Ereforfje voor Marcel Simon

Henk van der Scheer

Op 10 oktober jl. tijdens de extra Algemene Ledenvergadering van de NBV in Wageningen ontving Marcel Simon het ereforfje, de hoogste onderscheiding van de vereniging. Het ereforfje werd hem uitgereikt door Wouter Schouwstra, secretaris van de NBV en dagvoorzitter.

Wouter omschreef Marcel als een bescheiden, fijn en *open-minded* mens.

Marcel is al meer dan veertig jaar een actief en betrokken lid van de vereniging en heeft een lange staat van dienst binnen de VBBN/ NBV. Zo was hij jarenlang voorzitter van de afdeling Arnhem/Velp en lid van het hoofdbestuur. In die laatste functie was hij onder andere verantwoordelijk voor de bijengezondheid en nog steeds is hij voorzitter van de NBV-commissie Bijengezondheid die de bijengezondheidscoördinatoren aanstuurt. Ook laat hij zijn liefde voor de honingbij blijken als gids in het Bijenhuis waar hij bezoekers ontvangt en rondleidt. ●

Het NBV-lidmaatschap in 2016

In januari ontvangen alle NBV-leden het betalingsverzoek voor de contributie 2016. In december worden de mutaties verwerkt die betrekking hebben op het lidmaatschap voor het komende jaar. Wij stellen het op prijs als u eventuele wijzigingen doorgeeft vóór 1 december, on-line via het formulier op de website: www.bijenhouders.nl/over-de-nbv/lidmaatschap/gegevens-veranderen. U kunt ook inloggen op uw eigen pagina om uw naw-gegevens, telefoonnummer, mailadres etc. aan te passen: www.bijenhouders.nl/over-de-nbv/mijn-bijenhouders.

- Was u in 2015 cursist van een basiscursus Bijenhouden, geeft u dan z.s.m. aan ons door of u lid blijft en zo ja, bij welke afdeling u zich aansluit.
- Wilt u overstappen naar een andere afdeling? Graag vóór 1 december doorgeven.
- Uw lidmaatschap van de NBV opzeggen? Dit dient u vóór 1 december 2015 schriftelijk te doen. Ontvangen wij uw opzegging ná die datum, dan bent u over het jaar 2016 toch de contributie verschuldigd. Telefonisch opzeggen is niet mogelijk. We vinden het fijn als u de reden van opzegging vermeldt.

- Aanmelden, opzeggen, verhuizen en overstappen kunt u per post doorgeven aan **Ledenadministratie NBV, Grintweg 273, 6704 AP Wageningen** of per e-mail aan secretariaat@bijenhouders.nl. Opzeggen kan online via www.bijenhouders.nl/over-de-nbv/lidmaatschap/opzeggen. Vergeet niet uw lid-nummer te vermelden! Zie daarvoor uw ledenpas. Bij voorbaat dank voor uw medewerking. ●
- Marga Canters, secretariaat NBV**

Opleiding Specialist Praktisch Imkeren

De commissie Bijenteeltonderwijs organiseert een opleiding leraar Bijenteelt-B onder de nieuwe naam **Specialist Praktisch Imkeren**. Deze naamsverandering heeft te maken met veranderingen in het vervolgonderwijs ná de basiscursus bijenteelt.

De cursus **Specialist Praktisch Imkeren** start op zaterdag 12 december 2015 met Wageningen als cursusplaats. De kostprijs is afhankelijk van het aantal deelnemers en is momenteel vastgesteld op € 250,-.

De cursus telt 10 bijeenkomsten, de nodige zelfstudie is essentieel, uitvoering van de praktijk dient op de eigen bijenstand te gebeuren en presentaties over theorie en praktijk dienen gemaakt te worden die daarna in de eigen lespraktijk gebruikt kunnen worden.

De cursus wordt afgesloten met een examen en een presentatie over een zelf uitgevoerd onderzoek.

Deelname-eisen: in het bezit zijn van het diploma leraar Bijenteelt-A.

Verdere informatie en aanmelding

Op de www.bijenhouders.nl/cursussen vindt u de cursusgids met uitgebreide informatie en via deze site kunt u zich opgeven als deelnemer aan deze cursus. ●

Geslaagden

De geslaagden van de beginnerscursus 2015 van Imkervereniging NBV Westland met leraar Leo van Gelderen. ●

Vraag en aanbod

Te koop honing per 15 kilo: acacia-, linde- en bloemenhoning, zeer goede kwaliteit en voldoende voorraad. Imkerij Het Korfje, t 0529-483585 (Nieuwleusen), e info@hetkorfje.nl.

Bezoekerscentrum Imkerij Immenhof. Omvat een imkerij, wijngaard, tuinen, expositieruimte met permanente expositie, terras en plantenverkoop. Een uniek en gezellig uitstapje voor uw vereniging, familie of bedrijf. Voor meer info: i www.imkerij-immenhof.nl of t 024-3584543. Gonnie en Marcel Hallmans, Rijksweg 224, Molenhoek/Heumen. ●

Oproep

Wie heeft interesse en tijd om dia's van bijen e.d. te catalogiseren voor de redactie?

De redactie van Bijenhouden is in het bezit gekomen van een groot aantal dia's afkomstig van de oud-redacteur van ons blad Peter Elshout. De collectie bevat een grote hoeveelheid uniek beeldmateriaal die we voor toekomstige publicaties goed kunnen gebruiken. Er zitten unieke opnames bij van bijen, wespen, solitaire bijen, bloemen van allerlei drachtplanten, bloembezoek, bijenmarkten, honingverwerking en nog veel meer. Het betreft een aantal volle diadozen die al genummerd zijn en waarop een korte beschrijving staat.

De bedoeling is om alle gegevens in een Excelbestand op te nemen zodat we te zijner tijd bij het zoeken naar een bepaalde foto voor een publicatie via het verkregen bestand vlot een keuze kunnen maken.

We laten de geselecteerde digitaliseren om een toepasselijke foto bij een publicatie te kunnen afdrukken.

Graag uw reactie naar Marga Canters, redactie@bijenhouders.nl ●

Agenda

Meer informatie over onderstaande en andere evenementen vindt u op onze website.

7 november Beilen

Studiedag NBV, zie elders in dit en voorgaande nummers.

7 november Rotterdam

Studiedag NBV groep Zuid-Holland 'Minder varroa, meer koninginnenteelt', 13.30-17.15 u, entree € 5,-. Sprekers: Pim Brascamp, BartJan Fernhout en Ben Som de Cerff, tevens verkoop koninginnenteeltmateriaal door het Bijenhuis Wageningen.

Zie www.bijenhouders.nl/agenda/2015/11/rotterdam-studiedag-imkers-zuid-holland.

14 november Breda

Studiedag NBV, zie elders in dit en voorgaande nummers.

21 november Maastricht

Studiedag NBV, zie elders in dit en voorgaande nummers.

7 januari 2016 Udenhout

Presentatie over 'Drachtverbetering' door Bert Lemmens, auteur van de drachtplantenrubriek in het blad 'Bijenhouden'. Tevens uitreiking diploma basiscuristen 2015. Org. Groep Midden-Brabant, 19.30 u in partycentrum 'De Schol', Stationstraat 13. Inl.: Marcel Horck, m 06-15258421, e info@beezzzz.nl.

16 januari 2016 Wageningen

Ontmoetingsdag bestuiving. Info volgt.

30 januari 2016 Austerlitz

Koninginnenteeltdag. Info volgt.

15 maart 2016 Udenhout

Alles over waarnemingen in de bijenkast. Org. Groep Midden-Brabant, 19.30 u in partycentrum 'De Schol', Stationstraat 13. Inl.: Marcel Horck, m 06-15258421, e info@beezzzz.nl.

19 maart 2016 Arnhem

Studiedag Bestuiving van de ABTB.

N 59° 09' 45"
O 05° 19' 09"

Bijen op stand

Plaats
**Het Gagelgat
Soest**

Capaciteit
10 volken

Uitvliegopening
Zuid-zuidwest

Sinds
2013

Foto

Hans van Eijden

Tekst

**Rob Veeneklaas &
Hans van Eijden**

Bijen achter glas. Door twee manshoge glasplaten aan de zijkant van de stal kunnen schoolkinderen en bezoekers veilig de bijen van Het Gagelgat observeren zonder het gevaar gestoken te worden. De glasplaten waren overgebleven uit een vernieuwbouwproject van nabijgelegen appartementen. De totale bouw van de stal is betaald door de gemeente Soest op voorwaarde dat NBV-afdeling Eemskwartier bijenonderwijs aan scholen blijft geven en het beheer van bijen en stal op zich neemt. De stand wordt veel bezocht en is makkelijk te bereiken op het terrein van de zojuist gerenoveerde boerderij Het Gagelgat, eigendom van Stichting De Paardenkamp, een 'rusthuis' voor oude paarden en pony's. Met voldoende ruimte achter de kasten en een ingebouwde schuur voor tijdelijk ongebruikt imkermateriaal is de stal prima geschikt voor onderwijs en bezoekers.

Hebt u zelf een bijzondere bijenstal of weet u een markante bijenstand in de buurt, laat het ons horen en zien met een mooie foto: [Rob Veeneklaas, e redactie@bijenhouders.nl](mailto:Rob.Veeneklaas@bijenhouders.nl)

Festivalbijen

Tekst en foto's Ina van der Vlist

Hummelo, eind augustus 2015. Mañana Mañana, het kleine zusje van de Zwarte Cross. Een festival, georganiseerd door De Feestfabriek, voor het hele gezin. Voor de bezoekers een weekend lang feesten en relaxen op het prachtige Landgoed Enghuizen. Muziek, theater, cultuur en natuur in de Achterhoek.

Een manier om kinderen het hele weekend buiten bezig te houden. Op de 'Speelweide' kon bij Unicef speelgoed gemaakt worden van afval. Natuurmonumenten organiseerde er met jeugdclub Oerr hutten bouwen, wandelingen met de boswachter, schieten met een zelfgemaakte pijl en boog en popcorn maken boven een houtvuurtje. En er was nog veel meer.

Bij de tipi van 'Cadeaus met een Missie' konden de kleinsten knutselen met natuurlijke materialen. Vogelhuisjes verven, maar ook bijenhôtels maken. Voor de bijeninformatie waren wij opgetrommeld.

Het was super!

Zaterdagmiddag werd de bijeninformatietent, met thema 'Jij en de bij', officieel geopend door Henk Zomerdijk. Voormalig burgemeester en al 35 jaar imker. Eerst kreeg hij van Caroline Smeets een heuse bijenburgemeestersketting omgehangen (zie foto rechts).

Henk begon zijn verhaal met het bijenwerk van dat moment: suiker voeren. De zorg voor de bijen die in de nazomer zo belangrijk is. Veel nadruk legde hij op de dracht. Hij noemde de verstening van de tuinen als een van de oorzaken voor een verslechterd aanbod van voedsel voor alle nectar- en stuifmeelverzamelende insecten. "Als iedereen eens een tegel uit zijn tuin haalt en er bijenplanten zaait, of een bloeiende struik of boom plant, dan is dat al een hele verbetering." "De bij is hartstikke belangrijk. Zorg voor fleurige tuinen en gebruik geen Roundup meer." Daarnaast lepelde Henk, in een notendop, de belangrijkste gebeurtenissen van een bijenjaar op.

Elfjarige Bente luisterde aandachtig mee. Voor haar vertelde Henk niet veel nieuws. Zelf heeft zij immers twee volken en imkert al twee jaar. Ze is trots op de 25 kilo honing die ze dit jaar slingerde. Haar buurman is bijenteeltleraar en van hem leert zij het vak.

Gijs Jolink, directeur van De Feestfabriek, heeft ook bijen in zijn tuin. Hij laat ze door een imker verzorgen. De kampeerders die op het festivalterrein bleven overnachten, kregen een potje honing van zijn bijen. De bezoekers van de bijentent proefden honing en waren verrast door de smaakverschillen. De bezige bijen in de observatiekast van Gerrit Harmsen trokken veel bekijks. Helaas was hare majesteit soms onvindbaar. Vaak dacht het publiek dan dat een dar de koningin was. Eén meneer konden we uit de droom helpen: hij dacht dat koninginnen al met een gekleurde stip werden geboren. Onze folder met zeven zinvolle bijentips en een verwijzing naar de informatieve website van Arie Koster (denederlandsebijen.nl) werd door veel mensen meegenomen. Wij kregen veel vragen om te beantwoorden. Vooral op zaterdag was het erg druk.

Kortom, de bijentent, met info over imkeren, honingbijen, wilde bijen en drachtplanten, was voor het publiek en ons een bijzondere ervaring op dit geweldige festival.

Afdeling Doetinchem had een mooie samenwerking met Caroline en Wilma van 'Cadeaus met een Missie'. ●

Imkergemeenschap

107^e heidehoningmarkt in Eerbeek

Tekst en foto's Kees van Heemert

Al 107 jaar wordt in Eerbeek op de vierde zaterdag van september de heidehoningmarkt gehouden. Deze bijenmarkt is vooral bekend om de aanvoer van de net geogoste heidehoning. Uit het hele land wordt dan heidehoning aangevoerd om gekeurd te worden. De imkersvereniging Eerbeek organiseerde op het terrein voor de uitbater van de Korenmolen een aantrekkelijke markt met veel standhouders van imkermaterialen, biologische producten en planten.

Ook Natuurmonumenten was present. Dit jaar was het een stralende dag met veel bezoekers - niet alleen imkers - die van alles te zien hadden. Het is traditie dat de plaatselijke muzikvereniging mooie muziek ten gehore brengt wat de goede sfeer mede bepaalde. De heidehoning die centraal staat bij deze markt was dit jaar van redelijk goede kwaliteit. De keuringscommissie stelde vast dat de markt dit jaar eigenlijk net iets te vroeg was: de honingraten waren minder goed verzegeld. Er was een bovengemid-

delde aanvoer van heidehoning dit jaar, ook al waren er iets minder inzenders. Dus werd per inzender meer honing aangevoerd. De wisselprijzbeker ging dit jaar naar Imkerij de Werkbij. Voorzitter Ton Fleur was een tevreden man en vertelde dat het met de imkerij in Eerbeek goed gaat. Er wordt nu zelfs een tweede bijenstand gebouwd. Een positieve ontwikkeling is de groei van het aantal jongere leden, die door de oudere imkers goed ondersteund worden. ◆

Uitwisseling tussen NBV Vriezenveen en Imkerverein Veldhausen-Georgsdorf (D)

Tekst en foto's Albert ten Brinke

In Vriezenveen vond in augustus de tweejaarlijkse uitwisseling tussen de NBV-afdeling en de Duitse zustervereniging 'Imkerverein Veldhausen-Georgsdorf' plaats. Deze uitwisseling is een echte traditie aan het worden en bestaat al sinds het 100-jarige bestaan van de afdeling Vriezenveen. Er waren 18 personen van onze Duitse zustervereniging en 20 personen van de afdeling Vriezenveen aanwezig, wat wel aangeeft dat deze uitwisselingen echt leven binnen de twee verenigingen. Op zo'n dag wordt er natuurlijk enorm bijgepraat over de imkerij: imkers onder elkaar... Er werd met name gesproken over de problemen met de grensoverschrijdende ziektes en we vinden dat zowel de Duitse als de Nederlandse imkersverenigingen hier wat aan moeten doen.

Op het programma stonden ook bezoeken aan drie bedrijven in het oosten van ons land: Oesterzwamkwekerij Geerink in Langeveen, blauwebessenbedrijf De Haarakker in Langeveen en Wolters Snijheesters in Vroomshoop.

Alle drie bedrijven zijn pioniers in hun vakgebied en hadden daardoor de nodige problemen bij het opstarten van hun bedrijf.

Bij het kweken van de oesterzwam is hygiëne zeer belangrijk om ziekten te voorkomen. Een interessante parallel met de bijenhouderij en daarom leerzaam voor de imkers.

Bij het blauwebessenbedrijf De Haarakker werd een film getoond over de historie van het bedrijf. Daarna konden we de bessen in het veld bekijken. Blauwe bessen zijn een heel goede drachtmogelijkheid en belangrijk voor bestuivingsimkers. Bij Wolters Snijheesters worden diverse heesters gekweekt voor op de vaas, o.a. sneeuwbal, Gelderse roos

en hulst (*Ilex*). Veel van deze snijheesters worden over de hele wereld verkocht, vaak via beeldveiling. De laatste twee bedrijven gaven duidelijk aan dat bij het bestuiven van hun planten bijen zeer belangrijk zijn en dat ze zonder de medewerking van de plaatselijke imkers hun bedrijf niet kunnen voorzetten.

Ook gaven de bedrijven aan dat er een overdruk aan bijen moet zijn om voldoende resultaat te behalen. Imkers, doe hiermee uw voordeel!

Over twee jaar gaan wij weer met de afdeling Vriezenveen naar onze zustervereniging in Duitsland. ●

Apitoerisme: met vakantie bij de bijen

Tekst en foto's Lisette Zewuster

Imkers zijn gepassioneerde en nieuwsgierige mensen die graag een kijkje nemen in andermans bijenstal. En steeds vaker kunnen niet-imkers op bezoek gaan bij de imker, voor een bijzonder en leerzaam dagje uit. Dit fenomeen mag tegenwoordig een officiële naam dragen: apitoerisme. Apitoerisme combineert recreatie met het leren over bijenhouden en is wereldwijd bezig aan een opmars. Het is een bijzondere niche binnen de vrijetijdsbesteding en een potentiële bron van inkomsten voor imkers. Tegenwoordig hoef je geen genoeg meer te nemen met de bijenstal van de buurman, je kunt namelijk ook op 'Api Experience' of 'bijensafari' in landen als Vietnam, Trinidad en Tobago, Turkije, Uganda, Italië, Spanje en Slovenië.

Slovenië: land van carnica's, bijenhuizen en apitherapie

De onbetwiste hoofdspeler in de wereld van apitoerisme is op dit moment Slovenië. Het afgelopen seizoen gingen daar zo'n twintig internationale groepen met 'bijenvakantie', uit onder meer Zwitserland, Ierland, Frankrijk, Letland, de Verenigde Staten en verschillende Aziatische landen. De meeste bezoekers zijn zelf imker. Ze komen genieten van de bijzondere omgeving en natuurlijk om nieuwe technieken te leren van Sloveense imkers, van het telen van carnica koninginnen tot het gebruik van de Sloveense 'AZ'-bijenkast. De AZ-kast (vernoemd naar diens uitvinder Anton Znidarsic) is klein en licht en de ramen worden er van achteren uitgehaald voor inspectie. Er wordt nooit met zware bakken getild, waardoor bijenhouden toegankelijk is voor iedereen, mannen, vrouwen en kinde-

ren, ouderen, zonder en met lichamelijke beperkingen.

Nina Jazbec van reisorganisatie ApiRoutes¹ vertelt: "Slovenië kent al sinds de middeleeuwen een sterke en authentieke bijenhouderscultuur. Van onze twee miljoen inwoners zijn er meer dan 8000 imker. We maken gebruik van onze eigen traditionele methodes en onze eigen carnica bij.

De mensen hier zien bijen vaak als deel van hun familie, daarom zijn er veel prachtige kleurrijke huizen voor de bijen gebouwd. Slovenië ligt tussen de Adriatische zee, de Alpen en een uitgestrekt heuvelachtig gebied richting Hongarije. Een groot deel van het landoppervlak bestaat uit bos, hierdoor kunnen we hoge kwaliteit honing produceren, bijvoorbeeld van kastanje, acacia, linde, spar, paardenbloem en boshoning. Onze rijke culturele erfenis en natuurlijke pracht is een enorm potentieel. ApiRoutes is daarom een paar jaar geleden in gesprek gegaan met de Sloveense imkersvereniging. We hebben de handen ineen geslagen om Slovenië op de kaart te zetten als dé apitoeristische bestemming."

Ook voor niet-imkers zijn er bezienswaardigheden en activiteiten in de aanbieding, variërend van mooie stedentrips en landschappen tot lokale proeverijen. Een andere optie is apitherapie, een stroming die sterk ontwikkeld is in Slovenië. Apitherapie gaat daar niet alleen over crèmejes met bijengif of propolistincturen, maar ook over honingmassages, thermobehandelingen met warme bijenwas en

'ademhalingsruimtes' waar mensen die lijden aan astma of stress via een maskertje dat verbonden is aan een kast, de helende lucht van een bijenkast kunnen inademen. In sommige bijenhuizen kun je in alle rust op een bed luisteren naar het gezoem van de vele bijenvolken, een beproefde ontspanningsmethode.

Sloveens systeem rolmodel

Uiteraard willen veel imkers in Slovenië onderdeel worden van het systeem en de reisroutes, ze kunnen daar immers een deel van hun inkomen mee veilig stellen. Iedereen kan zich aanmelden, maar er moet wel aan een aantal criteria voldaan worden en de screening is gedetailleerd: Welke honing wordt er geproduceerd? Wat voor andere producten: pollen, propolis, was, afgeleide producten, cosmetica? Worden er koninginnen geteeld? Zijn de installaties en de tuin presentabel en mooi? Kan de imker leuk vertellen en goed omgaan met gasten? Imkers kunnen 'opklimmen' binnen het systeem, een 'certificaat van excellentie' verdienen en in plaats van sterren één, twee of drie bijtjes uitgereikt krijgen tijdens een jaarlijkse officiële ceremonie. De database van imkers helpt ApiRoutes om voor elke groep bezoekers een programma op maat te creëren.

Het succes van het Sloveense apitoerisme kon natuurlijk niet onopgemerkt blijven. In 2013 werd ApiRoutes voorzitter van een nieuwe Apimondia werkgroep over apitoerisme. De term 'apitoerisme', een Sloveense vinding, werd

Bijenstand in Slovenië.

officieel erkend door Apimondia. Slovenië werd aangemerkt als rolmodel voor andere landen en regio's die het concept uit willen gaan rollen. De Slovenen bieden daarbij rijkelijk hun hulp aan andere initiatieven. Een belangrijke tip die ze vast willen delen is om het strategisch en professioneel aan te pakken: geen losse imkerbezoekjes, maar een breed gedragen regionaal systeem waar vele imkers, verwante en minder verwante toerismediensten onder kunnen vallen. ApiRoutes werkt met hoogopgeleide meertalige gidsen die allemaal ruime kennis hebben van het bijenhouden, ook al zijn ze niet perse zelf imkers. Hun netwerk in de sector is breed, zowel onder imkers als onder allerlei horecagelegenheden die diensten en producten aanbieden aan de bezoekers.

Galicië in voetsporen Slovenië

De ambitie van ApiRoutes is om uit te breiden en om in het buitenland nieuwe partners te vinden, die ze graag willen aanmoedigen om hun eigen lokale netwerken op te gaan zetten. In het noordwesten van Spanje ligt een regio met een rijke imkershistorie, die zich deze Sloveense aanmoediging laat welgevallen. Het is een gebied zo groen dat je bijna vergeet dat 't Spanje is: Galicië. Bij sommigen is Galicië bekend dankzij Santiago de Compostela, de stad die het eindpunt vormt van de beroemde pelgrimsroute Camino de Santiago. Wat nog maar weinig mensen weten, is dat de regio Galicië het hoogste aantal imkers van het hele land heeft en een bijzondere combinatie van traditionele en moderne imkerij herbergt, in een omgeving van spectaculaire natuur en cultuur.

Het wilde en soms ruige landschap biedt grote, langdurige en gevarieerde drachten, die leiden tot bijzonder rijke honingproducties van bijvoorbeeld kastanje, eucalyptus, braam, een unieke wilde bloemenhoning en een lokaal zeer gewaardeerde eikendauwhoning van eikenhoningdauw. De regio kent een paar duizend kleine 'zelfvoorzienende' imkers, die met een volk of vier vooral hun eigen honing produceren, maar daarnaast vele grotere hob-

Boven: Ommuurde bijenstal met klassieke kurkboomkasten.

Onder: Bijenstal met moderne kasten.

byisten, tientallen grotere professionals (250-500 volken) en zelfs de grootste honing- en pollenproducent van het land, met rond de 8000 volken in zowel reguliere als biologische teelt. Er wordt vrijwel uitsluitend geïmkerd met de Spaanse (zwarte) bij, *Apis mellifera iberica*.

Het oosten van Galicië is zo onaangestaan dat er zelfs nog Europese bruine beren rondlopen, waar imkers door de eeuwen heen mee hebben moeten leren samenleven. Een van de meest spraakmakende resultaten daarvan zijn de indrukwekkende ommuurde bijenstallen (lokaal cortines genoemd), hoge ronde stenen muren die voorkomen dat de beren bij de bijenkasten kunnen komen.²

De regionale bijenvereniging AGA wordt in Spanje beschouwd als een lichtend voorbeeld. AGA heeft een ledenaantal van 1600, een indrukwekkende scholingsdienst en een goedlopende commerciële imkerscoöperatie die business deals sluit met de grootste supermarkten van de regio. Xesus

Asorey vertelt: "AGA bereidt zich voor om van Galicië een veelbelovende apitoeristische bestemming te maken. We zijn er al maanden mee bezig en in oktober reizen we met 20 man af naar Slovenië, om inspiratie op te doen. Galicië heeft een rijke imkertraditie en een prachtige omgeving, er is hier zoveel te zien en te leren! Ons netwerk reikt breed, van traditionele bijenwasverwerkers en ommuurde bijenstallen, van inspirerende multifunctionele bijenbedrijven in natuurgebieden tot de modernste imkerijen van de regio. Galicië heeft daarnaast prachtige, ongerepte natuur en spectaculaire kusten, imkers en niet-imkers zullen zich hier uitstekend kunnen vermaken. Vanaf 2016 hopen we een bijzondere apitoeristische ervaring aan te kunnen bieden aan groepen van over de hele wereld." ●

1 www.authentic-routes.com/apiroutes
2 www.alpoma.net/tecob/wp-content/uploads/2012/01/Colmenares_Tradicionalles_do_NO_de_Espanha.pdf

Europees bijenproject: 'De beste bij' (4)

Variatie in gedrag van bijen

Kees van Heemert

In het vorige artikel werd de interactie tussen genotypen en milieu besproken. De overleving van volken kwam aan de orde en er werd gekeken naar de volksoontwikkeling in Noord- en Zuid-Europa. In dit artikel van de serie over de beste bij wordt ingegaan op het gedrag van bijen in relatie tot andere milieu-omstandigheden dan die waaraan ze gewend zijn in hun herkomstlocatie.

Bijenvolken in Europa vertonen behalve een grote variatie in overleving en volksoontwikkeling (zie 'De beste bij 3' in Bijenhouden nr. 6, september 2015) ook veel variatie in hun gedrag, afhankelijk van hun genetische samenstelling en milieufactoren. In het COLOSS-onderzoek werden drie gedragsfactoren onderzocht: zwermgedrag, defensief gedrag en hygiënisch gedrag. Zolang bijen worden gehouden trachten bijenhouders al om volken te selecteren die niet al te steeklustig zijn. Dat is zeer lastig zoals we weten, doordat bijenvolken zich niet zomaar laten domesticeren. Hetzelfde geldt voor het zwermen dat de bijenhouder liever niet heeft omdat elke zwerm die vertrekt een verliespost is.

Uitvoering proef

Gedurende twee seizoenen werden 621 bijenvolken volgens een vast protocol gevolgd om de expressie van de drie gedragseigenschappen te bepalen. Bij 16 genotypen van 5 verschillende ondersoorten werden de milieufactoren: jaar, herkomst (lokaal of niet lokaal) en seizoen bestudeerd. Zoals beschreven in de vorige artikelen, werden ook hier trainingssessies gehouden voor de onderzoekers. Dit om er zeker van te zijn dat bijenvolken op dezelfde wijze en op hetzelfde tijdstip behandeld zouden worden en op de gewenste wijze proefresultaten zouden worden genoteerd. Zie ook tabel 1 van het artikel in het septembernummer. Als een volk bijvoorbeeld niet zwermt, betekent dit dat er ook geen doppen worden gevonden. Defensief gedrag kan variëren van heel zachttaardig, zodat er geen rook nodig is bij de behandeling van het volk, tot heel defensief waarbij je niet zonder handschoenen kunt werken en de bijen al op een paar meter van de kasten steken. De pintest wordt gebruikt voor de bepaling van het hygiënisch gedrag. Vijftig cellen met jonge poppen

worden hierbij aangeprikt. Het percentage van het dode broed dat door de bijen wordt verwijderd is een maat voor hygiënisch gedrag.

Zwermgedrag

Het jaar, de locatie en het genotype hadden een duidelijke invloed op het zwermgedrag. De herkomst van de koningin (lokaal of niet lokaal) die bij het begin van de proef in het volk werd ingevoerd, had geen invloed. In het tweede jaar waren er meer zwermen. Dat is logisch doordat de koninginnen dan ouder zijn. De variatie in het zwermgedrag binnen de locaties bleek veel groter dan die binnen de genotypen. Een duidelijke aanwijzing van de grote invloed van het milieu op het zwermgedrag.

Wat al bekend was maar nog eens bevestigd werd is dat de meeste Carnicavolken zwermtraag zijn, het resultaat van langdurige selectie in de verschillende programma's. Ook de oorspronkelijke Siciliaanse genotypen zijn zwermtraag als gevolg van selectie. De variatie in zwermneigingen bij de verschillende genotypen van de Macedonica- en de Melliferavolken is groter dan die bij de ander ondersoorten. Mellifera genotypen zijn zowel in Noord- als Zuid-Europa zeer zwermactief, vandaar de naam 'zwermduivels', zoals die onder imkers van Melliferabijen bekend is. Vooral in Noord-Europa is het zwermgedrag juist opgeroepen door het heide-imkeren zodat deze eigenschap behoorlijk in de genen is vastgelegd.

Defensief gedrag

Locatie, genotype en oorsprong hebben een duidelijke invloed op het defensieve gedrag. De invloed van het jaar kon niet worden vastgesteld. Net als bij het zwermgedrag werd vastgesteld dat de variatie in het defensieve gedrag binnen de locaties

Bijenzwerm neergestreken op een appelboom.
Foto Peter Elshout.

veel groter is dan die binnen de genotypen. Binnen de ondersoort *A. m. carnica* werd relatief veel variatie in het defensieve gedrag vastgesteld. De resultaten tonen ook een significante interactie aan tussen het genotype en de locatie. De volken van de eigen locatie bleken aanzienlijk minder defensief te zijn dan de volken met de geïntroduceerde koninginnen van een andere locatie. Dit wijst er op dat de niet-lokale genotypen een sterkere defensieve reactie hebben, onder andere vanwege het gebrek aan aanpassing aan de nieuwe milieuomstandigheden of de aanwezigheid van predatoren.

Langdurig selecteren op basis van goede veredelingsprogramma's heeft in Duitsland en Polen zachttaardige Carnica genotypen opgeleverd. Ook in Sicilië verkreeg men na jaren van selectie een zachttaardig type van de ondersoort *A.m. siciliana*. Melliferabijen hebben een slechte reputatie onder imkers vanwege het defensieve gedrag. Dit geldt vooral voor de Mellifera genotypen die in Polen en Frankrijk gehouden worden en die in de loop van de tijd sterk gehybridiseerd zijn. Daarentegen zijn de Mellifera-bijen op het kleine Deense eiland Laesø wél vriendelijk. Omdat kruising met vreemde bijen op dat eiland is uit te sluiten is de bijenpopulatie daar vrij homogeen gebleven. Hybridisatie heeft het risico dat bijen eerder steken. Dit bleek bijvoorbeeld op enkele teeltstations in Europa waar drie-weg-kruisingen tussen Carnica-, Ligustica- en Caucasicabijen werden uitgevoerd. Deze leverden zeer defensieve bijen op. Minder defensief gedrag kan een gevolg zijn van de wijze van omgaan met de bijen door de imker. Mogelijk hebben de lokale imkers meer ervaring met het omgaan met de lokale bijen en gebruiken ze methoden die de bijen minder verstoren.

Hygiënisch gedrag

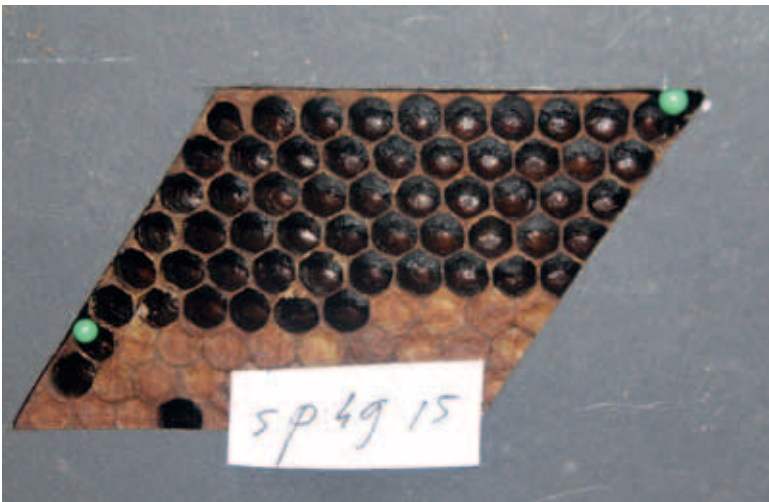
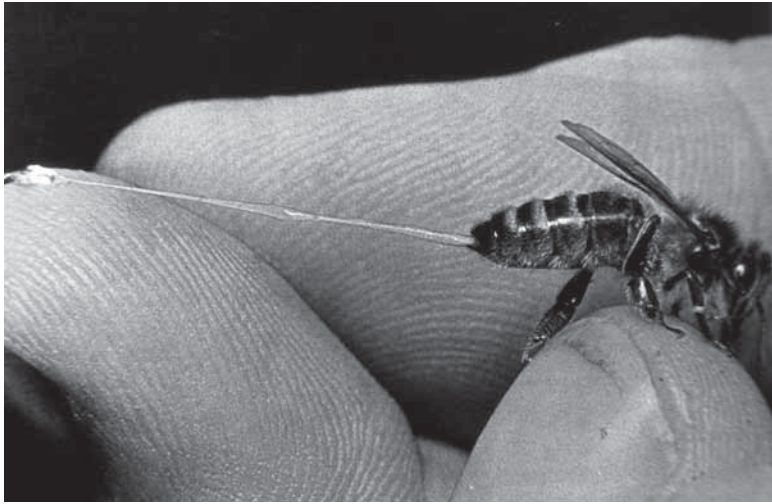
Het hygiënische gedrag wordt niet beïnvloed door het jaar of de oorsprong van de koningin, maar wel door het genotype, seizoen en locatie.

De uitvoering van de pinttest leverde met name in juli en augustus duidelijke resultaten op. Net als bij het zwermgedrag en het defensief gedrag valt ook hier op dat de variatie binnen de locaties groter is dan de variatie binnen de genotypen. In een aantal gevallen werd er een positief verband gevonden tussen hygiënisch gedrag en honingproductie. Dit zou verband houden met de neiging van de bijen om extra ruimte in de raten te creëren door het dode broed te verwijderen. Een negatieve correlatie werd vastgesteld tussen het defensieve en het hygiënische gedrag in beide testjaren, maar dat effect werd niet op alle locaties gezien.

Interactie genotype en milieu

Een belangrijke conclusie uit het gedragsonderzoek is dat er een sterke interactie is tussen gedrag en milieu, een centrale vraagstelling in de artikelenserie. Defensief- en zwermgedrag waren positief gecorreleerd tijdens de twee proefjaren. Dat is een bevestiging dat deze eigenschappen genetisch vererven. Het is bekend dat veredelen op vriendelijke en zwermtrage bijen lastig is doordat dit in feite tegen-natuurlijk is. Voor het selecteren op hygiënisch gedrag daarentegen werkt de natuur wel mee omdat minder ziekten voor zowel de bijen als de imker voordeel oplevert.

Tot slot kan geconcludeerd worden dat voor de Carnica's een gecoördineerde aanpak goede resultaten heeft opgeleverd wat betreft het verhinderen van zwermen en het opvoeren van de zachttaardigheid. Met de Mellifera's daarentegen is door het ontbreken van goede selectieprogramma's weinig

Boven: Bij die gestoken heeft. Foto Ambrosiushoeve.
Onder: Pin-test. Foto Mari van Iersel.

voortgang geboekt met het selecteren van zwermtrage en vriendelijke bijen. Dit heeft geresulteerd in verminderde aandacht en interesse voor deze bijen, hetgeen blijkt uit het aandeel Melliferabijen in Nederland. Geschat wordt dat er momenteel ongeveer 4% procent donkere (Mellifera)bijen zijn, 24% bastaard (gedeeltelijk Mellifera), 37% Carnica, 34% Buckfast en 1% overig. Wat de Buckfastbijen betreft zou het interessant zijn om te onderzoeken hoe de drie gedragseigenschappen zich uiten bij dit *man-made* bijenras. We weten dat Buckfastbijen weinig zwermen en zachtvaardig zijn, maar ook voor dit ras zou een vergelijkend onderzoek van de interactie tussen genotype en milieu interessant kunnen zijn. ●

Conclusies Europees bijenproject: De beste bijen

Tekst Kees van Heemert, foto Peter Elshout

In het afgelopen jaar werden in vijf artikelen in *Bijenhouden* de belangrijkste resultaten van dit unieke Europese bijenproject besproken.* De belangrijkste conclusie is dat er geen honingbij bestaat die onder alle omstandigheden zowel een goede honingproductie als een goede tolerantie voor ziekten vertoont.

Dat is toch teleurstellend voor ons imkers. Geen enkel ras vertoonde een superieure prestatie op welke locatie dan ook. Bijen van lokale rassen die het meest aangepast zijn aan de lokale omstandigheden leven niet alleen het langst, maar krijgen ook in veel gevallen betere scores voor vriendelijkheid, varroatolerantie en honingopbrengst. Daarom is het van groot belang, vooral ook voor de lokale imkerij, om op lokaal niveau te selecteren en waar mogelijk te veredelen op ziekte-tolerantie en op vitaliteit. Dit kan uiteraard alleen maar in groter verband gebeuren.

De onderzoekers bepleiten om meer aandacht te besteden aan het behoud van de genetische variatie in de verschillende rassen, door gebieden aan te wijzen waar bedreigde rassen tegen de invloed van ongewenste bijenrassen beschermd kunnen worden.

Belangrijke conclusies

- Gemiddeld leven volken met een lokale koningin 83 dagen langer dan volken met een niet-lokale koningin.
- DNA-analyse is de meest nauwkeurige methode om de verschillende rassen te determineren. Het meten van vleugelpatronen voor determinatie is minder precies.
- Carnica- en Melliferabijen zijn het meest gebastardeerd vergeleken met de andere ondersoorten.
- De Carnicabij behoort tot de meest geteelde bijen in Centraal-Europa met als gevolg dat ze de donkere bij *Apis mellifera mellifera* gedeeltelijk heeft verdrongen.
- De donkere bijen (Melliferabijen) uit Noorwegen en Schotland zijn genetisch het meest zuiver. De donkere bij op Texel is nog niet zo zuiver als bijvoorbeeld die in Noorwegen.

este bij (epiloog)

staat niet!

N.B. Linnaeus gaf de donkere bijen in Noord-Europa de naam *A.m.mellifera*. De zwarte bij die in de Zwitserse en Oostenrijkse Alpen voorkomt wordt door Imkerpedia als een *A.m.m.nigra* aangeduid.

- Mellifera-bijen overleven ten opzichte van ander rassen minder goed doordat de populaties vaak kleiner zijn (d.w.z. dat er minder volken zijn) en hun genetische variatie daardoor kleiner is.
- De sterfte van de volken in het project werd veroorzaakt door varroa (38%), verlies aan koninginnen (17%), nosema (7%) en de rest (38%) waaronder oorzaken als roverij, honger en onbekend.
- Aan het einde van de proef, na 2½ jaar, was nog maar 16% van de volken in leven en dat is vooral het gevolg van het niet bestrijden van varroamijten. Nog eens een aanwijzing dat permanente bestrijding belangrijk is.
- Nosema is geen belangrijke factor voor volkssterfte.
De meeste nosema-besmettingen treden op in Noord-Europa en worden veroorzaakt door *Nosema ceranae*.
- Net zoals bij het voorkomen van varroa blijkt bij het optreden van de virussen DWV en ABPV de locatie doorslaggevend.
- De methode van bijenhouden, de invloed van de imker zelf dus, die door de jaren heen in interactie met het gedrag van de bijen is ontwikkeld, speelt een grote rol bij de betere resultaten van lokale volken.
- Volken in Zuid-Europa hebben over het hele jaar gemeten een sterkte van gemiddeld 11.595 bijen en volken in Noord-Europa van 14.489 bijen.
- De werkbijen in Noord-Europa (waar het vliegseizoen het kortst is) leven korter in de zomer en langer in de winter; voor Zuid-Europa is dit net andersom.
- De honingopbrengst is het hoogst bij Carnica en Ligustica.
- Het zwermgedrag is afhankelijk van het jaar, de locatie en het genotype. Variatie binnen de locaties is groter dan binnen de genotypen, een aanwijzing voor de grote invloed van het milieu op het zwermgedrag.
- Niet-lokale genotypen hebben een sterker defensief gedrag, onder andere vanwege het gebrek

aan aanpassing aan de nieuwe milieumomstandigheden zoals klimaat, of predatoren of de wijze van imkeren.

- Typen die het meest gehybridiseerd zijn, zijn het minst zachtaardig.
- Hygiënisch gedrag wordt vooral bepaald door het genotype, seizoen en locatie.
- Defensief- en zwermgedrag zijn positief gecorreleerd, een bevestiging dat deze eigenschappen genetisch zijn.
- Zoals eerder opgemerkt is de Buckfastbij niet in dit onderzoek meegenomen. Dit is jammer omdat veel imkers, vooral beroepsimkers in het buitenland, met deze honingbij werken die, ook al is die genetisch hybride, door constante selectie vriendelijk, zwermtraag en zeer productief is. ●

* Respectievelijk in *Bijenhouden* 9e jaargang (2015) nr. 3 (26-28), nr. 5 (22-23), nr. 6 (22-24) en dit nummer. Het vijfde artikel verschijnt in het themanummer over de varroamijt in 2016.

Welke bij is beter?

Vijftien jaar imkerforum

Bart de Coo in gesprek met oprichtster Romée van der Zee

Romée is maar wat jaloers op die heide-imkers die dit jaar een mooie oogst binnenhaalden. Ze was op Texel aan het bemonsteren en zag daar hoe de kasten al aardig volliepen. Rondom haar huis in Friesland zijn ‘alleen maar’ groene weilanden. ‘Pure armoede hier,’ zegt ze. Voordat we beginnen waarschuwt ze: ‘Als ik ga praten, dan ben ik geneigd om er een avondvullend programma van te maken.’ Dat hoeft inderdaad nou ook weer niet, maar toch, nog één keer, Romée: hoe ontstond dat imkersforum in november 2000 en hoe kwam het uiteindelijk bij de NBV terecht?

Hoe zat het ook alweer met die ‘zoemlijst’?

Dat was halverwege de jaren 90 een initiatief van Jan Tempelman. Jan was echt zo’n praktische imker die bovendien een mooie site bijhield met allerlei praktische tips. Hij kwam met een plan voor een soort e-maillijst waarop imkers met elkaar van gedachten konden wisselen, maar hij had geen zin om dat te ‘hosten’. Daarop ging Roel ten Klei, toenmalig bedrijfsleider van het Bijenhuis, aan het werk. Roel kende iemand die voor een kerkgenootschap zo’n lijst in de lucht hield. De imkers kwamen daar dus ook terecht en daar keken ze nogal van op. De zoemlijst werd geksherend nog wel eens de ‘zondagsschoollijst’ genoemd.

Die kennis van Roel was een welwillende en aardige man. Hij vond dat de zoemlijst een soort koffiehuis moest zijn waar iedereen welkom was, maar er golden wel regels. Er was een wereld van verschil met Jan Tempelman. Die was van Bob Dylan en ‘er

komen andere tijden’. Er bestond verschil van mening over wat je wel en niet kunt zeggen. Toen kwam er een kwestie die hoog opliep. Ik geloof dat het over een broedstoof ging die je volgens Jan voor een habbekrats zelf in elkaar kon zetten, terwijl een ander vond dat je daarmee het Bijenhuis, dat zo’n dure broedstoof in het assortiment had, het brood uit de mond stootte. Er vielen zware woorden en na niet al te lange tijd was het afgelopen met die zoemlijst. Ik herinner mij dat op de zoemlijst vooral praktische zaken besproken werden. Er was nog weinig inhoudelijke discussie.

En toen je begon je dus een forum?

Ik was in elk geval meegegroeid met de computer en het internet. Ik had al in 1984 een computer, weet ik nog. Bovendien was ik actief voor de vereniging. Het was de tijd dat ik aanwezig was bij vergaderingen van het hoofdbestuur als potentieel bestuurslid en ik had veel georganiseerd en geschreven.

Heb je iemand moeten inschakelen voor de software?

Nee, ik kon zelf aardig programmeren. Dat had ik mezelf geleerd. Ik begon met CGI-scripts, wat onhandig is, want je krijgt een enorme hoeveelheid scripts ergens opgeslagen. Later kwamen er nieuwe fora waarbij teksten in een database werden opgeslagen en dat was met CGI niet zo. Iemand hostte dat en daar betaalde ik dan voor, uit eigen zak. Je moet je een puber voorstellen die ergens een oude computer had staan en dat was dan de server. Er waren ontzettend veel storingen in het begin. Hij had hem bijvoorbeeld niet altijd aan staan en dan was het forum weer vijf uur uit de lucht. Ach, dat gedoe is achteraf beschouwd allemaal wel charmant. Het eerste wat ik deed was een redactie samenstel-

len. Het idee was dat die beheerders toezicht zouden houden op de rubrieken. In opzet is dat nog steeds zo. We kwamen af en toe bij elkaar. Dat was reuze gezellig. Dan lunchten we wat en we kletsten over van alles en nog wat. Er heerste saamhorigheid en een sfeer van, dat doen wij toch maar mooi met elkaar! Hans van der Post, Piet Jager, Hennie Oude Essink, Els Kleijnendorst, Maarten Kleine, Hennie Peters en ik vergeet er vast nog een paar, die runden het forum. Er zijn er in de tussentijd rubriekbeheerders overleden. Ik denk dan vooral aan Piet Jager, die zelf ook prachtige stukken schreef en mijn opvolger Henk Klok die bij een verkeersongeval om het leven kwam. Heel verdrietig.

Toch werd het forum al gauw eigendom van de NBV...

Ik zag aankomen dat de NBV op zeker moment zelf een forum zou opzetten. In dat geval zouden we eindigen als een klein clubje. Ik wilde dat voor zijn. Toen heb ik met datzelfde bestuur waar ik zo'n conflict mee had contact opgenomen, natuurlijk na overleg met de redactie. Ik heb het ook op het forum gemeld, want ik ging ervan uit dat het de nodige reacties kon oproepen, te meer omdat de fusie tussen de VBBN en de zuidelijke bonden mislukt was. Die leek er niet van te komen. Als ik met het forum naar de VBBN zou gaan, dan zou dat in een onafgemaakt proces vallen. Hoe dan ook, het was mijn inschatting dat het forum alleen toekomst kon hebben als zo'n nieuw medium 'trouwt' met een oud medium, namelijk met een oude imkersbond uit de negentiende eeuw, die een papieren blad heeft en die eigenlijk niet zo meegegaan was met nieuwe ontwikkelingen. Toen heb ik onderhandeld met verschillende bestuursleden. We werden het eens. Vergeet ook niet dat we al flink gegroeid waren; we waren een factor van betekenis.

Hoe reageerden de beheerders?

Ik heb de beheerders aangegeven dat voor mij aansluiting bij de VBBN alleen kon als onze onafhankelijkheid gewaarborgd zou zijn. Toen ben ik te rade gegaan bij de NVJ, de Nederlandse Vereniging voor Journalisten. Die hadden een redactiestatuut ontwikkeld en dat leek mij een mooi model. Ik denk niet dat er ergens in de wereld een forum bestond met een redactiestatuut. Dat hield vooral in dat de redactie zelf een hoofdredacteur kan aanstellen. De redactie is op die manier volkomen vrij. Als jullie dat niet afgeschafte hebben, dan is dat er nog steeds. Het forum is dus vrij en ongebonden. Dat was een belangrijke reden dat de beheerders megingen in de overgang naar, inmiddels, de NBV. Ik heb het verkocht in het najaar van 2003 tegen vergoeding van de kosten die ik voor het forum gemaakt had. Na een paar jaar nam ik afscheid en kreeg ik een

erkerfje uitgereikt door Henk van de Scheer.

Forumdeelnemers beginnen zich steeds meer te gedragen. Je ziet de ruzies afnemen. We hebben mensen in het verleden geregeld tot kalmte moeten manen. We hebben mensen zelfs opgebeld! Dat is allemaal bijna afgelopen.

Wat ontzettend goed!

Ja maar je kan het niet iedereen naar de zin maken. Er zijn altijd mensen die moeilijk doen. Dat is vanaf het begin het geval geweest. Je kunt je nog zo keurig gedragen. En dan moet je soms optreden, ja. Ik wilde niet dat de één de ander op een heel persoonlijke manier naar de hel wenste.

Roméé noemt voorbeelden. 'Val me maar in de rede als ik teveel vanuit mezelf begin te kletsen.'

Er is vaak een onvermogen om over de zâák te praten. Toch hebben we op het forum ontzettend veel inhoudelijke discussies gehad. Je kunt een onderscheid maken tussen dingen die de mensen praktisch interesseren, maar inhoudelijke discussies over het gedrag van bijen waren er ook. Dat deed mij ontzettend veel plezier.

Er gebeurde vast nog veel meer achter de schermen.

Je moest eens weten. Hans van der Post was bijvoorbeeld verantwoordelijk voor de foto's en de forumkrant. Foto's kon je naar hem sturen; hij bewerkte ze en ik maakte een link naar de database, zodat je in het bericht die foto's te zien kreeg. Ik ben ook begonnen met een drachtplantengids. Daarvoor moest een aparte database gemaakt worden. Voorts heb ik nog het initiatief genomen om de 'Groentjes' (het Maandschrift voor de Bijenteelt van de VBBN, voorloper van 'Bijen') te digitaliseren. Dus niet alleen het forum, maar ook in het verlengde van dat forum gebeurde van alles. Kijk, met alle respect voor Bijenhouden, maar in een blad word je natuurlijk toégesproken en plotseling was er een gelegenheid waar imkers met hun eigen belangstelling naar voren konden treden. Ja, ik ben er jarenlang uren per dag mee bezig geweest.

En toen kwam beemonitoring.org?

In 2001 heb ik op het forum onder de deelnemers de eerste pilot gehouden over bijengezondheid – niet over bijensterfte – dus het was ook helemaal niet representatief. Toen ik daarmee bezig was, ben ik voor 2002 een landelijke monitor gaan voorbereiden. De eerste was in 2003. Dat heeft toen in Bijenhouden gestaan. Daarna heb ik de monitoring op een wetenschappelijke manier opgezet, maar dat is en heel ander verhaal. ●

(Met dank aan Wim Joosten)

Over de aanleg en het beheer van akkerranden

Een nieuwe publicatie van het Louis Bolk Instituut getiteld *Aanleg en onderhoud van akkerranden* biedt aan boeren en landschapsbeheerders handvaten voor het beheer van akkerranden. Omdat ook imkers vaak, in samenspraak met gemeenten en boeren, actief zijn bij aanleg en onderhoud van dergelijke akkerranden volgt hier een korte samenvatting van dit artikel.

Allereerst over het nut van akkerranden: die kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het onder controle houden van plaaginsecten doordat ze een habitat bieden aan biologische bestrijders zoals vogels, kevers spinnen, sluipwespen

en zweefvliegen. Met name de bestrijding van bladluis is effectief gebleken. Daarnaast kunnen akkerranden het uitwassen van meststoffen naar beken en sloten helpen verminderen en bieden ze voedsel aan vogels, (solitaire) bijen en hommels.

Van akkerranden bestaan twee types: één- en meerjarige. Eénjarige akkerranden zijn relatief eenvoudig wat betreft aanleg en onderhoud. Na de aanleg, meestal ploegen en inzaaien, bestaan ze voor een enkel seizoen. In meerjarige akkerranden leidt kolonisatie door allerlei onkruiden na verloop van tijd tot verzuivering. Wat betreft de effecten op de biodiversiteit

zijn meerjarige bloemstroken duidelijk te prefereren boven eenjarige akkerranden. Dit omdat, door strooiselopbouw, een veilige plek wordt geboden aan in de bodem overwinterende insecten. In zaadmengsels voor meerjarige akkerranden zijn vaak langzaamgroeiende grassoorten opgenomen die tot functie hebben om onkruiden te onderdrukken.

Akkerrandmengsels kunnen in vele varianten worden samengesteld, afhankelijk van de hoogte en de soort van het gewas. Beschaduwings door akkerrandkruiden is ongewenst omdat dit ten koste gaat van de oogst. Ook is het niet raadzaam om kruisbloemigen in te zaaien rond een teelt van koolgewassen. Daarnaast moet rekening gehouden worden met de fysiologie van de aan te trekken natuurlijke bestrijders: veel bloemen zijn voor zweefvliegen, vliegen of sluipwespen ongeschikt doordat ze geen lange tong hebben zoals bijen en hommels en dus niet kunnen profiteren van het nectaraanbod.

Ter voorbereiding en om onkruiddruk te verlagen, is het nuttig om vier weken voor het eigenlijke zaaien een vals zaaibed aan te leggen. Hierna wordt het plantbed opnieuw voorbereid waarbij een eerste generatie van onkruiden ten onder gaat. Bij hoge onkruiddruk is het zaaien in rijen de beste methode (afhankelijk van het mengsel is 15-20 kg zaad per hectare nodig). Is er geen sprake van een hoge onkruiddruk of als er een eenjarige strook wordt ingezaaid volstaat volvelds inzaaien.

Dit kan met een machine of gewoon uit de hand. Veel voorkomende akkerrand-onkruiden (zowel in één- als in meerjarige akkerranden) zijn melde, perzikkruid, brandnetel, distel, varkensgras en hanepoot. Op zandgrond zijn zich uit zaad voortplantende onkruiden dominant terwijl op kleigrond vaak wortelonkruiden de overhand hebben. Maatregelen om onkruid tegen te gaan zijn o.a. schoffelen (mechanisch schoffelen is alleen kort na het inzaaien mogelijk als kruiden nog niet te hoog zijn), maaien en wieden. In meerjarige akkerranden is maaien en afvoeren noodzaak. Na de eerste bloeiperiode ontstaat er zo ruimte voor een tweede bloei later in het jaar.

Het volledige artikel staat online, voorzien van veel fraaie beelden en ervaringen van boeren. Het is te vinden op www.louisbolk.org/downloads/3039.pdf

Thijs van den Bergh

advertentie

Huizen crisis ? zo opgelost !
BIJENKASTEN.NL
On(t)roerend goed voor bijen !

Red cedar bijenkasten met unieke hoekverbinding

- SPAARKAST
- DUHOKA/JUMBO KAST (6/9/10/11 RAAMS)
- TOPBARHIVE
- VITRINEKAST,
- 3/6 RAAMS-KASTJES
- MAATWERK (BIJ SERIE, BIJV. BESTUIVINGSKASTJES E.O.)

OOK HET ADRES VOOR O.A.:

- KUNSTRAAT
- RAAMPJES
- MERANTI
- MOERROOSTER & GLAZEN DEKPLANK
- LOSSE EN EXTRA ONDERDELEN EN NOG VEEL MEER.

ALLES VAN DE BESTE KWALITEIT BETAALBAAR EN DUURZAAM !

Bij -blijven?
www.bijenkasten.nl

Slechts helft voedselgewassen door honingbijen bestoven

Bijen zijn belangrijk voor de bestuiving van gewassen. Een open deur vanzelfsprekend en velen denken daarbij dan dat dit vooral de honingbijen betreft. Maar in een artikel dat onlangs verscheen, werd duidelijk gemaakt dat slechts 2% van de aangetroffen bijensoorten verantwoordelijk is voor 80% van de bestuiving van onze voedselgewassen. Een opmerkelijke conclusie uit een publicatie van de Wageningse ecooloog David Kleijn en een internationale groep onderzoekers. 73.649 bijen werden gedetermineerd die gewassen als zonnebloemen, koolzaad, aardbeien, appels en peren bezochten en deze bleken tot 785 soorten te behoren en

dat is nog maar 13% van alle bekende soorten die in die gebieden waar de gewassen staan voorkomen. De gegevens werden op proefvelden van vijf continenten verzameld hetgeen de waarde van de gegevens onderstreept. Analyse van de bijensoorten die de gewassen bezochten, leverde de conclusie op dat er maar relatief weinig zeldzame en bedreigde soorten een rol spelen bij de bestuiving en dat slechts een klein aantal bijensoorten het meeste bestuivingwerk doet. Verder bleek dat deze dominante bijensoorten zich in de directe omgeving van de akkers zonder probleem staande houden, ook bij uitbreiding van agrarische ge-

bieden. De diversiteit van de betreffende wilde bijenpopulaties is op een relatieve makkelijke manier in stand te houden. Door de inzaai van bloemzaden langs akkers worden deze soorten in de benen gehouden. Dus om puur economische redenen zou de bescherming en instandhouding van zeldzame bijensoorten, die niet direct onze gewassen bestuiven, niet direct nodig zijn. Maar dat betekent natuurlijk niet dat bescherming minder belangrijk is. Voor de instandhouding van de biodiversiteit is alle aandacht nodig voor de voedselvoorziening van de zeldzame soorten wilde bijen.

Tot slot terugkomend op de

rol van onze bestuivende honingbij. Uit berekeningen bleek dat zij door hun bestuiving een gemiddelde toegevoegde waarde van \$3000 per ha hebben, iets minder zelfs dan de bestuivingservice door wilde (solitaire) bijen. Misschien even een schok voor diegenen die tot nu toe dachten dat honingbijen de belangrijkste insectenbestuivers waren.

Kleijn, D. et al. 2015. Delivery of crop pollination services is an insufficient argument for wild pollinator conservation. Nat. Commun. 6:7414 doi: 10.1038/ncomms 84814.

Kees van Heemert

advertentie

Imkerij de Werkbij

StoomGemak

Wij maken uw ramen zo schoon!

Wij stomen uw oude uitgebouwde ramen schoon (alle types).

Ingeleverde ramen worden in een stoomwasslinger bij een temp. van 100 C geslingerd.

Daarna worden ze gedempeld in kokende caustic soda en vervolgens afgespoeld.

Bij Imkerij de Werkbij - Rhenen
Van oktober t/m maart

1. Inleveren oude ramen
2. Wij stomen ze brandschoon
3. U betaalt met de was uit de ramen

& Per kg gestoomde was **10% korting** op elke kg nieuwe kunststraat

Bel voor meer informatie de Imkerij in Rhenen: 0317 - 61 65 39

Imkerij de Werkbij - Rhenen
Noordelijke Meentsteeg 18
3911 SE RHENEN
0317 - 616539

www.dewerkbij.nl
rhenen@dewerkbij.nl

f t

Goed geschoten

Waar wonen de imkers in Deventer?
Foto ingezonden door Jaap Keijzer uit... Deventer.

Wegens succes verlengd!

Pot 450 gram verpakt per tray van 23 stuks

Bij afname van:

5 tot 10 trays:	10% korting
10 tot 20 trays:	20% korting
20 trays of meer:	30% korting

Ook voor de prijs naar het Bijenhuis!

Grintweg 273, 6704 AP Wageningen | 0317 422733
 e bijenhuis@bijenhuis.nl | i www.bijenhuis.nl

Imkerij de Werkbij

De Werkbij zwermt uit... !!

Waar vind je ons nu al?

Rhenen   Haarlem

Emst

Brabant   Westland

Welkom!

Imkerij De Werkbij Rhenen
 Noordelijke Meentsteeg 16
 3921 SE RHENEN
 0317 - 616539

De Werkbij Veluwe
 Hoofdweg 33
 8166 AC EMST
 0317 - 612942, b.g.g. 06 - 33186899

De Werkbij Veenendaal
 Groot Handelscentrum
 Productiestraat 2a
 3903 AW Veenendaal
 0317 - 612942

De Werkbij Haarlem
 Vuurtorenstraat 1
 2034 KL Haarlem
 06 - 52 32 34 34

De Werkbij Westland
 Bijnsburgerweg 114
 3671 LD NAALDWIJK
 0774 - 725204, b.g.g. 06 - 394908

De Werkbij Brabant
 511j/benkseweg 62a
 4856 AB STRIJCKEK
 076 - 5327707
 b.g.g. 06 - 3946796

www.dewerkbij.nl
info@dewerkbij.nl

[f](https://www.facebook.com/dewerkbij) [t](https://www.twitter.com/dewerkbij) www.dewerkbij.nl

NIEUW!!; vanaf 50 kilo, kunstraat van uw eigen bijenwas.

Wat hebben ons Bijenteeltmuseum en onze nieuwste kunstraatmachine met elkaar gemeen? Zij zijn beiden uniek in Nederland! We verwelkomen u graag in ons museum en vertellen u graag meer over de mogelijkheden van het maken van kunstraat van uw eigen bijenwas, onze lezingen, rondleidingen en de verkoop van Imkermaterialen.

EcoPoll
 Bestuiving / Bijenteelt
 Bijenproducten

www.ecopoll.nl   info@ecopoll.nl

Bijenteeltmuseum - Imkerij